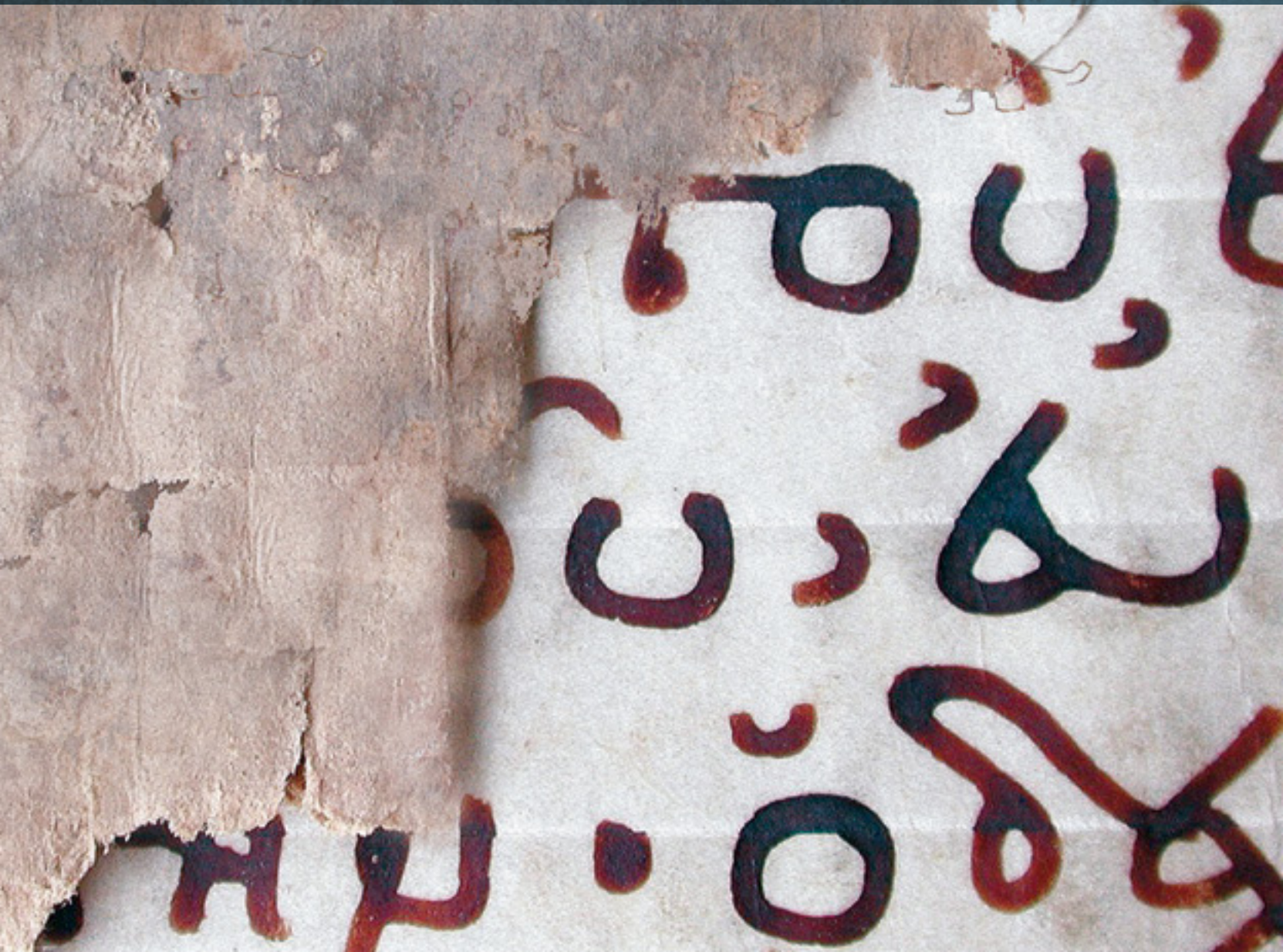

2011

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού τιμήθηκε με το **Βραβείο Μουσείου του Συμβουλίου της Ευρώπης** για το έτος 2005
The Museum of Byzantine Culture was awarded the **Council of Europe Museum Prize** for the year 2005

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού
Λεωφ. Στρατού 2, 546 40 Θεσσαλονίκη
T: 2313 306 400, www.mbp.gr
Museum of Byzantine Culture
2 Stratou Avenue, Thessaloniki 546 40, Greece
T: +30 2313 306 400, www.mbp.gr

Η ΕΚΔΟΣΗ ΕΓΙΝΕ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ:
THIS DESK - DIARY IS PUBLISHED WITH THE KIND SUPPORT OF:

Ανέστης και Αικατερίνη Μαυράκη

Αρετή Γαρέφη

Δημήτρης και Τούλα Γεωργιάδη

Άρης και Μαγδαληνή Μανούδη

COPYRIGHT 2010
ISBN: 978-960-86540-9-9

2011
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ DESK - DIARY

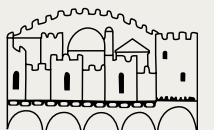
Η ΑΘΕΑΤΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
χειρόγραφα, έντυπα και η συντήρησή τους

THE BACKSTAGE OF THE MUSEUM
manuscript books, printed material and their conservation

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

Το τετράπτυχο της ύπαρξης ενός μουσείου συμπεκνώνεται στις λέξεις διαφύλαξη, συντήρηση, έρευνα και προβολή. Κάθε μία από αυτές έχει τη δική της ιδιαίτερη βαρύτητα, για την ανάδειξή της οποίας, όμως, είναι απαραίτητος ο συνδυασμός της με τις υπόλοιπες. Συνήθως το ευρύ κοινό γνωρίζει τις δύο τελευταίες από τις παραπάνω δραστηριότητες, την έρευνα και την προβολή, οι οποίες υλοποιούνται είτε μέσω δημοσιεύσεων είτε με τις εκθέσεις, που αφορούν και περισσότερο κόσμο.

Οι άλλες δύο, η διαφύλαξη και η συντήρηση αποτελούν την αθέατη πλευρά ενός μουσείου, άγνωστη στο ευρύ κοινό, αλλά ουσιαστική, γιατί εξασφαλίζει την ακεραιότητα και τη διάρκεια των αντικειμένων στο χρόνο. Έτσι, φέτος σκεφτήκαμε να φωτίσουμε αυτή την αθέατη πλευρά, αφιερώνοντάς της το ημερολόγιο του 2011.

Επτά εργαστήρια, με τον άρτιο εξοπλισμό τους, αποτελούν την υποδομή του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού για τη συντήρηση, αντιστοίχως, εικόνων, κεραμικής και γυαλιού, μετάλλου, τοιχογραφιών, ψηφιδωτών, πέτρας και χαρτιού.

Το θέμα του ημερολογίου εστιάζει στο εργαστήριο χαρτιού και στη συλλογή των χειρογράφων και των χάρτινων εικόνων του Μουσείου. Η περγαμηνή και το χαρτί είναι από τα πιο ευαίσθητα υλικά, που χρειάζονται ιδιαίτερη φροντίδα και συνεχή παρακολούθηση της κατάστασής τους. Το εισαγωγικό κείμενο, συνεργασία της αρχαιολόγου του Μουσείου Γεωργίας Παπαζώτου με τους συντηρητές του εργαστηρίου χαρτιού Νίκο Μαλακόζη, Γιώργο Μπουδαλή και Αννέτα Τσοούκα, μας ξεναγεί στον κόσμο των χειρογράφων, των εντύπων και της συντήρησής τους.

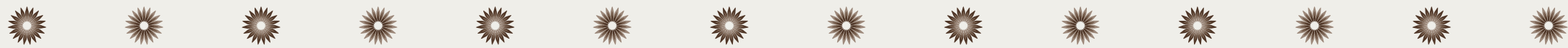
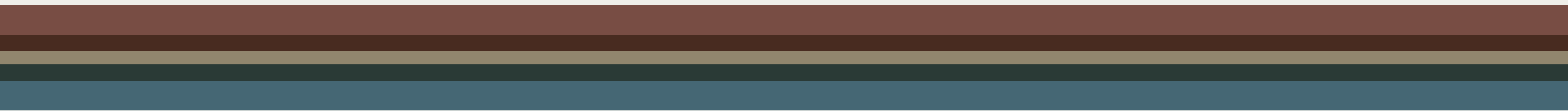
Πάνε πάνω από 500 χρόνια που η τυπογραφία σήμανε την αρχή του τέλους στον κόσμο του χειρόγραφου βιβλίου. Τώρα φαίνεται πως ήρθε η σειρά του έντυπου βιβλίου, που δείχνει να κινδυνεύει από την ηλεκτρονική πλημμυρίδα που χαρακτηρίζει την εποχή μας.

Αν θα καταποντιστεί ή όχι, θα φανεί στο σκοτεινό μέλλον και θα εξαρτηθεί από τον άνθρωπο.

Το ακόμη έντυπο ημερολόγιο του Μουσείου εκδίδεται και φέτος όπως κάθε χρόνο, με την οικονομική κάλυψη του Σωματείου των Φίλων του και γενναιόδωρων χορηγών.

Μαζί με τις ευχαριστίες μας ευχόμαστε σε όλους Καλή Χρονιά.

Δημήτρης Ναλπάντης
Αναπληρωτής προϊσταμένου Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

The existence of a museum is condensed in a four-fold concept: preservation, conservation, investigation and promotion. Even though each concept has its own special significance, its success is based on the combination of all. Most visitors are usually accustomed with the last two of the above activities, investigation and promotion, which are materialized through either publications or exhibitions.

The other two activities, preservation and conservation, constitute the backstage of a museum and even though most people are not familiar to them, they are extremely important since they ensure the integrity and preservation of artifacts in time. Taking all these into consideration, we've decided this year to shed light onto this invisible side, by dedicating to it the 2011 Diary.

Seven workshops with integral technical equipment constitute the infrastructure of the Museum of Byzantine Culture for the conservation of icons, pottery and glass, metals, wall frescos, mosaics, stone and paper respectively.

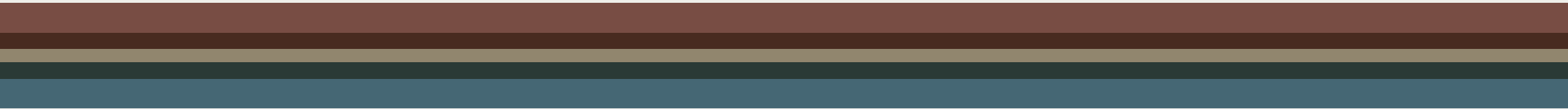
The subject of the Diary focuses on the book and paper conservation workshop and the Museum's collection of manuscripts and paper icons. Parchment and paper are some of the most sensitive materials, which need special care and continual protection. The introductory note resulted out of the collaboration of the archaeologist of the Museum Georgia Papazotou with paper conservators Nikos Malakozis, Georgios Boudalis and Anneta Tsouka, and offers us a guide to the world of manuscript books and printed material, and their conservation.

There has been over 500 years since printing signaled the beginning of the end in the world of manuscripts. Nowadays, it seems that printed books are also endangered by the digital flood that characterizes the present. Whether they will be scuppered or not will turn up in the dark future and depends on people.

However, another printed Museum's Diary is being published this year, as every year with the financial support of the Association of the Friends of the Museum and the generous sponsors.

Along with our grateful thanks, we wish you all a Happy New Year.

Dimitris Nalpantis
Acting director of the Museum of Byzantine Culture

Το ημερολόγιο - λεύκωμα του 2011, το δωδέκατο που εκδίδουμε το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού και οι «Φίλοι» του έχει ως θέμα τα χειρόγραφα, τα έντυπα και τη συντήρησή τους.

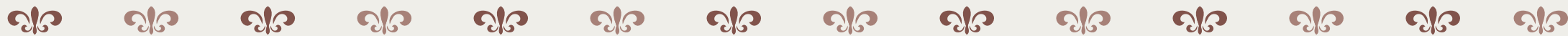
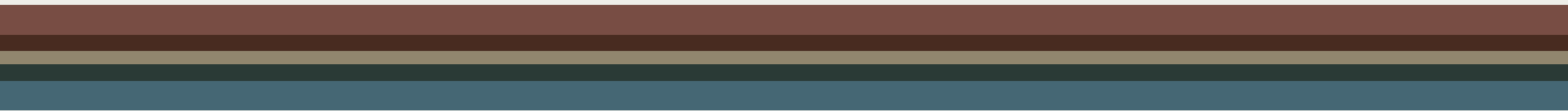
Προτάσσεται ένα κατατοπιστικό κείμενο, το οποίο στην αρχή αναφέρεται στη γραφή, που η ανακάλυψή της αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες επινοήσεις του ανθρώπου, αυτή από την οποία στην «αλφαβητική» μορφή, δηλ. το ελληνικό αλφάβητο, το πρώτο φθογγικό αλφάβητο στην ιστορία της γραφής κατάγεται «τόσο το λατινικό που χρησιμοποιούν σήμερα όλοι οι Δυτικοευρωπαίοι - και οι έγγονοί τους - όσο και το σλαβικό».

Στη συνέχεια γίνεται λόγος περισσότερο αναλυτικά για τον πάπυρο, την περγαμινή, το χαρτί, την μεγαλογράμματη και μικρογράμματη γραφή, τα χειρόγραφα και την εικονογράφησή τους, τα βιβλιογραφικά εργαστήρια, τα έντυπα βιβλία μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας, την προστασία τους και την δραστηριότητα του ειδικού εργαστηρίου συντηρήσεως των χειρογράφων και των εντύπων του Μουσείου. Όλα αυτά τεκμηριώνονται εικαστικά με την πλούσια εικονογράφηση και το σύνολο μάς παρουσιάζει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα του εφετινού ημερολογίου.

Το Διοικητικό Συμβούλιο των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού» ευχαριστεί τους χορηγούς για την ουσιαστική βοήθειά τους στην πραγματοποίηση της έκδοσης του ημερολογίου και εύχεται σε όλα τα μέλη και τους συμπολίτες το 2011 να είναι χρονιά με υγεία, προσωπικές επιτυχίες και οικογενειακή ευτυχία.

Νίκος Νικονάνος

Ομότιμος καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης
Πρόεδρος των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού»

The subject of this year's Diary, the twelfth being published by the Museum of Byzantine Culture and its Friends, regards manuscript books, printed material and their conservation.

The informative text in the beginning refers to writing, which represents one of the greatest inventions. The Latin alphabet, used today by all West-Europeans and their descendants, and also the Slavic one originate from the Greek version of writing, that is the Greek alphabet.

It continues with a thorough description about papyrus, parchment, paper, uncial and minuscule types of writing, manuscript books and their illustration, scriptoria, printed books after the invention of printing, as well as their conservation and the activities of book and paper conservation workshop of the Museum.

The Governing Council of the Association of Friends of the Museum of Byzantine Culture wishes to thank all sponsors for their valuable contribution to the publishing of the Diary and would like to take the opportunity to wish its members and fellow citizens a healthful 2011 full of personal achievements and family happiness.

Nikos Nikonanos

Professor Emeritus, Byzantine Archaeology and History of Art
Chair, Association of Friends of the Museum of Byzantine Culture

Η ΑΘΕΑΤΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

χειρόγραφα, έντυπα και η συντήρησή τους

Ο άνθρωπος στην πρόκληση να αποτυπώσει τη σκέψη του και να προεκτείνει τη δυνατότητα της μνήμης του οδηγήθηκε στο επίτευγμα της γραφής.

Στην αρχαιότητα έγραφαν πάνω σε ύλες, όπως η πέτρα, το ξύλο, το μέταλλο, το ελεφαντόδοντο, ο πηλός ακόμη και το λινό ύφασμα. Το πιο διαδεδομένο, όμως, υλικό γραφής καθ' όλη την κλασική αρχαιότητα ήταν ο πάπυρος, φυτό των τελμάτων, που αφθονούσε στην Αίγυπτο, όπου και πρωτοχρησιμοποιήθηκε για τη γραφή κειμένων. Σταδιακά, ο πάπυρος αντικαταστάθηκε από την περγαμνή, η οποία εμφανίζεται για πρώτη φορά το 2ο π.Χ. αι., σύμφωνα με μια αρχαία παράδοση, στην Πέργαμο στα χρόνια του βασιλιά Ευμένη Β'. Η περγαμνή, η διφθέρα των Ελλήνων και η membrana των Ρωμαίων, κατασκευαζόταν από δέρματα διαφόρων ζώων, κυρίως, όμως, από δέρμα μοσχारीού, κατσίκας, αρνιού ή προβάτινας. Τον 4ο αι. πληθαίνουν οι μαρτυρίες για τη διάδοσή της, ενώ από τον 7ο αι. επιβλήθηκε και γενικεύθηκε η χρήση της λόγω της κατάκτησης της Αιγύπτου από τους Άραβες, και τον περιορισμό στις εξαγωγές παπύρου. Η κυριαρχία της περγαμνής κράτησε έως και το 13ο αι., οπότε άρχισε να την συναγωνίζεται το χαρτί που το είχαν εφεύρει οι Κινέζοι ήδη τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Η τεχνική κατασκευής του κρατήθηκε εφτασφράγιστο μυστικό έως τον 8ο αι., όταν η εφεύρεση αυτή έγινε γνωστή στους Άραβες από Κινέζους αιχμαλώτους πολέμου. Οι Άραβες ίδρυσαν εργαστήρια χαρτιού σε πολλές πόλεις της Ανατολής, αλλά και στην Αίγυπτο και στην Τυνησία, από όπου η τεχνική κατασκευής του πέρασε στην Ισπανία και στην Ευρώπη. Ωστόσο, παρά την ευρεία διάδοση και χρήση του χαρτιού, η περγαμνή συνέχισε να χρησιμοποιείται, έως και το 15ο αι. για την σύνταξη κυρίως επισήμων εγγράφων.

Τα πρώτα βιβλία είχαν τη μορφή κυλίνδρου, που αποτελούνταν από μια λωρίδα παπύρου τυλιγμένη σε ξύλινη ή οστέινη ράβδο. Ο κύλινδρος παρέμεινε η μοναδική μορφή βιβλίου για μεγάλο χρονικό διάστημα κατά την αρχαιότητα, έως την εμφάνιση του κώδικα, τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, του βιβλίου δηλαδή με τη μορφή που το ξέρουμε έως και σήμερα. Σταδιακά ο κώδικας επικράτησε του κυλίνδρου, καθώς η χρήση του ήταν πιο

εύκολη σε σύγκριση με το δύσχρηστο ξετύλιγμα του κυλίνδρου, που ωστόσο ως μορφή παραμένει στα λειτουργικά ειλητάρια των βυζαντινών. Για την κατασκευή του κώδικα ετοιμάζονταν τεύχη αποτελούμενα συνήθως από τέσσερα φύλλα (παπύρου, περγαμνής ή χαρτιού) διπλωμένα στα δύο σχηματίζοντας τα λεγόμενα τετράδια. Τα τεύχη τοποθετούνταν με σειρά, για την τήρηση της οποίας ακολουθούσαν την αρίθμηση, με γράμματα κεφαλαία ή μικρά, στην μπροστινή σελίδα του κάθε τεύχους, και στη συνέχεια συρράβονταν με σπάγκο αποτελώντας τον κορμό του κώδικα. Το ράψιμο των φύλλων του βιβλίου και η κάλυψή του με δύο ξύλινες πινακίδες, επενδυμένες με δέρμα, για την προστασία του και την αντοχή του στο χρόνο αποτελούσαν τη στάχωση του.

Το σημαντικότερο όργανο γραφής με μελάνι, πάνω σε πάπυρο ή περγαμνή, ήταν ο κάλαμος ή γραφίς, ένα μικρό καλάμι, που η μια του άκρη ήταν αιχμηρή και χωρισμένη στα δύο με μια μικρή σχισμή κατά μήκος, όπως η μύτη μιας σύγχρονης πέννας. Συχνά στις παραστάσεις των Ευαγγελιστών που γράφουν, εκτός από το μελανοδοχείο, τη γραφίδα και το μικρό μαχαίρι για να ξύνουν τη μύτη της γραφίδας, συναντάμε και το διαβήτη. Με αυτόν ορίζονταν ίσες αποστάσεις στο φύλλο της περγαμνής, ώστε να διασφαλίζεται η συμμετρία στη χάραξη των απαραίτητων για τη γραφή οριζόντιων γραμμών. Ορίζονταν ακόμη τα περιθώρια και οι στήλες του κειμένου, που συνήθως ήταν μία ή δύο, ώστε ο κώδικας στο σύνολό του να δίνει μια εντύπωση τάξης και ακρίβειας.

Παραδοσιακός τύπος γραφής παρέμεινε για πολλούς αιώνες η μεγαλογράμματη γραφή που ήταν συνεχής, δίχως χωρισμό ανάμεσα στις λέξεις και σχεδόν πάντα χωρίς πνεύματα και τόνους. Η κατεξοχήν, όμως, γραφή των βυζαντινών κωδίκων είναι η μικρογράμματη που εμφανίζεται τον 9ο αι. ως αποτέλεσμα μιας αργής εξέλιξης της γραφής στο πέρασμα των αιώνων. Είναι η γραφή που πέρασε στην τυπογραφία και αντιπροσωπεύει έως και σήμερα τη γραφή της ελληνικής γλώσσας.

Τα περισσότερα βυζαντινά χειρόγραφα που βρίσκονται στις ελληνικές βιβλιοθήκες ή συλλογές είναι θεολογικά. Έργα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που διασώθηκαν

χάρη στην αντιγραφή τους στα βιβλιογραφικά εργαστήρια του Βυζαντίου, αλλά και έργα μεσαιωνικών συγγραφέων, ιστορικών χρονογράφων κ.ά., είναι διάσπαρτα σε βιβλιοθήκες του εξωτερικού. Υπάρχουν κώδικες για παράδειγμα με κείμενα φιλολογικά, φιλοσοφικά, νομικά, ιστορικά, ιατρικά, γεωμετρίας, μαθηματικών και άλλων επιστημών.

Οι κώδικες συχνά ήταν εικονογραφημένοι και οι κύκλοι των μικρογραφιών που τους διακοσμούσαν προέκυπταν από το περιεχόμενο των κειμένων. Συνήθεις είναι οι παραστάσεις των ευαγγελιστών την ώρα που συγγράφουν, υπάρχουν, όμως, και αφηγηματικές σκηνές σχετικές με το κείμενο που συνοδεύουν ή ακόμα και παραστάσεις των χορηγών και των παραγγελιοδοτών ενός βιβλίου. Με τον τρόπο αυτό οι μικρογραφίες ζωντάνευαν το κείμενο και το αναδείκνυαν. Δεν λείπει, ωστόσο, το ενδιαφέρον για την κομψότητα και την αισθητική αρμονία των σελίδων των βιβλίων. Έτσι, σε πολλούς κώδικες εκτός από τις αφηγηματικές σκηνές, υπάρχουν επίτιτλα με περίτεχνα κοσμήματα στην αρχή των κεφαλαίων ενός κειμένου, απλές διακοσμητικές ταινίες στο διαχωρισμό των επιμέρους κεφαλαίων και βέβαια τα πρωτογράμματα, τα αρχικά δηλαδή γράμματα που συχνά είχαν τη μορφή ανθρώπου ή ζώου.

Η παράδοση της συγγραφής και διακόσμησης χειρόγραφων βιβλίων συνεχίστηκε και μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας στα μέσα του 15ου αι., η οποία συνέβαλε στη διάδοση του έντυπου βιβλίου και στην αριθμητική αύξηση της παραγωγής του. Τις σελίδες του εικονογραφούσαν παραστάσεις φιλοτεχνημένες με διάφορες τυπογραφικές διαδικασίες, όπως η ξυλογραφία, η χαλκογραφία και η λιθογραφία.

Η αντιγραφή των κωδίκων γινόταν σε οργανωμένα βιβλιογραφικά εργαστήρια, που λειτουργούσαν κυρίως σε μεγάλα μοναστικά κέντρα. Ήταν μια επίπονη και χρονοβόρα εργασία και συχνά στο τέλος των βιβλίων βρίσκουμε σημειώματα των βιβλιογράφων, που το περιεχόμενό τους, είτε αντανάκλα την ικανοποίησή τους για την ολοκλήρωση της εργασίας τους, είτε είναι μια επίκληση προς τον αναγνώστη να προσευχηθεί για τον γραφέα και να τον συγχωρήσει για τυχόν λάθη του.

Προκλητική και χρονοβόρα διαδικασία θα πρέπει να θεωρηθεί και η συντήρηση των έντυπων και χειρόγραφων βιβλίων, που άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου, έφτασαν στα χέρια μας, και είναι πλέον μουσειακά αντικείμενα που οφείλουμε να τα διασώσουμε, ώστε ως μάρτυρες πολιτισμού και ως μέσα μετάδοσης πληροφοριών και διαφύλαξης της συλλογικής μνήμης να περάσουν στις επόμενες γενεές.

Το χειρόγραφο και έντυπο υλικό λόγω της σύνθετης δομής του είναι ιδιαίτερα ευπαθές. Επιπλέον, η ανομοιογένεια των υλικών που συνθέτουν ένα σύνολο, όπως οι διαφορετικοί τύποι χαρτιού, η περγαμνή, το δέρμα ή το ύφασμα της βιβλιοδεσίας, τα μελάνια, οι χρωστικές ουσίες, αλλά ακόμη και οι διαφορετικές τεχνικές προκαλούν δυσκολίες στην προστασία και διατήρηση, καθώς το κάθε ένα από αυτά χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης.

Βασικός, όμως, εχθρός μιας συλλογής είναι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως η υγρασία, η θερμοκρασία, το φως, η υπερϊώδης ακτινοβολία και οι ατμοσφαιρικοί ρύποι. Η υγρασία ευνοεί την ανάπτυξη μικροοργανισμών και αποσυνθέτει τα οργανικά υλικά. Η υψηλή θερμοκρασία προκαλεί γήρανση, ενώ οι διακυμάνσεις θερμοκρασίας και υγρασίας προκαλούν συστολές και διαστολές στα υλικά, βάζοντας σε δοκιμασία την ανθεκτικότητά τους. Το έντονο φως επιταχύνει χημικές αντιδράσεις που επιφέρουν αλλοιώσεις στα χρώματα, στο χαρτί και το δέρμα, και οι ατμοσφαιρικοί ρύποι, κυρίως όμως το όξινο περιβάλλον, επισπεύδουν την αποδόμηση του βασικού δομικού στοιχείου του χαρτιού, της κυτταρίνης, μειώνοντας την αντοχή του και καθιστώντας το περισσότερο εύθρυπτο.

Φθορές, όμως, μπορούν να προκληθούν και εξαιτίας της ακατάλληλης χρήσης των αντικειμένων, της επαφής τους με επιβλαβή υλικά ή ακόμα από τρωκτικά και έντομα που καταστρέφουν τις σελίδες.

Στόχος κάθε εργασίας συντήρησης είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη και διαρκέστερη διατήρηση του αντικειμένου στο χρόνο, με την όσο το δυνατόν μικρότερη επέμβαση σε αυτό. Βασικές εργασίες συντήρησης είναι:

- Ο στεγνός καθαρισμός που αποσκοπεί στο να αφαιρέσει επικαθήσεις διαφόρων τύπων

όπως σκόνη, κεριά κλπ.

- Ο χημικός καθαρισμός που αποσκοπεί στο να αφαιρέσει, με τη χρήση χημικών διαλυτών, ουσίες βλαβερές για τη διατήρηση των αντικειμένων, όπως είναι οι κηλίδες από λάδια και κεριά ή τα κιτρινισμένα υπολείμματα από κολλητικές ταινίες.

- Ο υγρός καθαρισμός που αποτελεί μια δραστική επέμβαση, η οποία, ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις κρίνεται απαραίτητη για την απομάκρυνση των προϊόντων οξείδωσης του χαρτιού.

- Η συμπλήρωση των απωλειών του χαρτιού ή της περγαμνής και η στερέωση ευαίσθητων και σκισμένων τμημάτων.

- Η απολύμανση ή η απεντόμωση, όταν είναι απαραίτητη, ώστε να εξαλειφθεί ο κίνδυνος περαιτέρω φθοράς από μύκητες, βακτήρια ή έντομα.

- Η επιπεδοποίηση που εφαρμόζεται τόσο στα χάρτινα όσο και στα περγαμνά αντικείμενα και αποσκοπεί με ήπια μέσα να εξαλείψει τσακίσεις και παραμορφώσεις.

- Η αφαίρεση παλαιότερων επεμβάσεων, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο για λόγους διατήρησης του αντικειμένου, καθώς ορισμένες φορές αυτές οι επεμβάσεις έχουν την δική τους ιστορική αξία, που σε κάποιες περιπτώσεις είναι επίσης άξιες διατήρησης.

- Η στερέωση των χρωμάτων και των μελανιών στα χειρόγραφα. Η εργασία αυτή είναι ιδιαίτερα δύσκολη και χρονοβόρα και κατά κανόνα γίνεται κάτω από το μικροσκόπιο.

- Η συντήρηση της στάχωσης και η επαναστάχωση, όταν αυτό είναι απαραίτητο, με τρόπο ώστε το βιβλίο να παραμένει αφενός λειτουργικό και αφετέρου συνεπές στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράχθηκε. Πρέπει να σημειωθεί ότι καταβάλλεται κάθε προσπάθεια, ώστε να διατηρείται η πρωτότυπη στάχωση ακόμα και όταν αυτή δεν σώζεται σε άριστη κατάσταση. Τα διακοσμητικά και τεχνικά χαρακτηριστικά της αποτελούν ένα σύνολο με το κείμενο που προστατεύει και θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ώστε το σύνολο αυτό να διατηρηθεί αδιάσπαστο.

Τέλος, η καταγραφή των εργασιών και των υλικών συντήρησης, αλλά και η φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση των τεχνικών χαρακτηριστικών και άλλων στοιχείων του

αντικειμένου, που προκύπτουν κατά την διαδικασία της συντήρησής του, αποτελούν βασικό κανόνα, καθώς συνθέτουν το ιστορικό του και μπορούν να βοηθήσουν σε ενδεχόμενη μελλοντική επέμβαση στο ίδιο αντικείμενο.

Ένας σημαντικός παράγοντας για τη διάσωση των βιβλίων και των έργων τέχνης από χαρτί είναι η διασφάλιση της φύλαξής τους σε κατάλληλες συνθήκες, ώστε να ελαχιστοποιούνται οι φυσικές διεργασίες φθοράς των υλικών τους. Για το λόγο αυτό τα αντικείμενα αυτού του είδους, συντηρημένα ή μη, φυλάσσονται σε ειδικά συρτάρια, θήκες και κουτιά που πληρούν τις σύγχρονες προδιαγραφές διατήρησης μουσειακών αντικειμένων. Ανάλογη είναι και η μέριμνα για όσα από τα αντικείμενα αυτά έχουν την τύχη να προβάλλονται σε περιοδικές ή μόνιμες εκθέσεις. Τοποθετούνται σε προθήκες με ελεγχόμενες τις περιβαλλοντικές συνθήκες και λαμβάνονται ειδικά μέτρα για την αρτιότερη παρουσίασή τους.

Ο αριθμός των έντυπων και χειρόγραφων βιβλίων της συλλογής του Μουσείου είναι σχετικά μικρός. Πρόκειται κυρίως για βιβλία, πλην ελαχίστων περιπτώσεων, των μεταβυζαντινών χρόνων, που τα περισσότερα προέρχονται από παλαιές κατασχέσεις και ελάχιστα από δωρεές ή αγορές. Αξιοσέβαστος, όμως, σε έντυπο υλικό, είναι ο αριθμός των χαρακτηριστικών της συλλογής του, καθώς το Μουσείο έγινε αποδέκτης της μεγάλης δωρεάς των χαρακτηριστικών που συνέλεξε, διέσωσε και μελέτησε η συλλέκτρια Ντόρνη Παπαστράτου. Μέρος της συλλογής αυτής παρουσιάζεται στη μόνιμη έκθεση του Μουσείου.

Το εργαστήριο χαρτιού του Μουσείου λειτουργήσε ως χώρος υποδοχής και προληπτικής συντήρησης, για τους κώδικες, τα έγγραφα και τα παλαίτυπα της μεγάλης έκθεσης «Θησαυροί του Αγίου Όρους», η οποία πραγματοποιήθηκε το 1997 και φιλοξενήθηκε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Εκτοτε, ολοκληρώθηκαν σταδιακά οι υποδομές του, σε ό,τι αφορά τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό και την επάνδρωσή του με εξειδικευμένο προσωπικό, ώστε σήμερα το Μουσείο να είναι σε θέση να λειτουργήσει συμβουλευτικά σε φορείς που ζητούν την τεχνογνωσία του. Στο πλαίσιο αυτό συνεργάσθηκε με τη Δημοτική Χαρτοθήκη Κozάνης και το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, ενώ ικανός αριθμός εγγρά-

φων και χειρογράφων της Ιεράς Μονής Βλατάδων μεταφέρθηκε στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού με σκοπό τη συντήρηση και τη διασφάλιση των κατάλληλων συνθηκών φύλαξής τους.

Η δραστηριότητα του εργαστηρίου χαρτιού δεν περιορίζεται μόνο στη συντήρηση μουσειακών αντικειμένων. Οι συντηρητές του σε συνεργασία με την ομάδα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου, οργάνωσαν κατά καιρούς για το κοινό δημιουργικά εργαστήρια βιβλιοδεσίας και κατασκευής χειροποίητου χαρτιού, στους χώρους του Μουσείου, και οι συμμετέχοντες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον, έφτιαξαν το δικό τους σημειωματάριο και το έδωσαν με παραδοσιακές τεχνικές. Τα εργαστήρια αυτά απευθύνονταν σε ενήλικες και οικογένειες, υλοποιώντας έτσι τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής του Μουσείου, αλλά και συμβάλλοντας στην ενίσχυση των οικογενειακών δεσμών μέσω της δημιουργικής συνεργασίας.

Γεωργία Παπαζώτου, Αρχαιολόγος
Νίκος Μαλακόζης, Γιώργος Μπουδαλής,
Αννέτα Τσούκα, Συντηρητές βιβλίου - χαρτιού

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

THE BACKSTAGE OF THE MUSEUM

manuscript books, printed material and their conservation

The challenge for Men to record their thoughts and enhance their memory led them to the achievement of writing.

In antiquity writing was done on materials such as stone, wood, metal, ivory, clay, even linen textiles. Nevertheless the most widespread writing material throughout the classical antiquity was papyrus, a plant of swamps, very common in Egypt where it was firstly used as a writing surface. Gradually papyrus was supplanted by parchment, which according to an old tradition, first appeared in the 2nd century BC in Pergamon during the reign of king Eumenis the 2nd. Parchment, the so-called *διφθέρα* (defthera) by the Greeks and membrane by the Romans, was made from skins of various animals, but mostly from the skin of calf, goat, lamp and sheep. Evidence for the spread of its use become more numerous during the 4th century, while it is from the 7th century onward that its use was imposed and became universal due to the conquest of Egypt by the Arabs and the consequent shortage of papyrus exports from Egypt. The dominance of parchment lasted up until the 13th century when it gradually started to compete with paper, invented by the Chinese already in the first centuries of the Christian era. The details of its making were a very well kept secret up until the 8th century when this invention became known to the Arabs through Chinese prisoners of war. Arabs founded paper mills in many cities of the East but also in Egypt and Tunis from where the technique for its making passed to Spain and Europe. Nevertheless, despite the widespread use of paper, parchment was still used up until the 15th century as a writing support for official documents.

The first books were in the scroll format, made out of long band of papyrus rolled around a wooden or bone stick. Rolls were the only form of book for a long period of antiquity until the appearance of the codex, that is of the book in the form we know it today, in the first centuries of the Christian era. Gradually the codex format preponderated the roll as its use was easier compared to the cumbersome unrolling of the roll, which nevertheless continued to be used for the liturgical texts of the Byzantines. For the making of the codex

the separate gatherings were prepared normally composed of four leaves (papyrus, parchment or paper) folded in half forming the so-called *quaternion*.

The separate gatherings- which were numbered on their first leaf with majuscule or minuscule letters- were placed in the right order and were sewn together to form the body of the codex. The sewing of the gatherings and their covering with wooden boards covered with leather for their protection and durability in time constitute the binding.

The single most important instrument for writing with ink on papyrus or parchment was the pen called either *κάλαμος* (kalamos) or *γρᾱφίς* (grafes), a small reed with one edge sharpened and pointed with a cut in the middle, much in the same way as the point of a modern day writing pen. Often in representations of the Evangelists writing, except for the ink pot, the *γρᾱφίς* and the small knife for sharpening the edge of the pen, we also find the compass. With this equal distance were marked on the parchment leaf so that symmetry could be maintained in the ruling of the horizontal and vertical lines necessary for the writing. Also the margins and the columns of the text, usually one or two, could be marked so that the codex could give an impression of order and precision.

For several centuries the traditional type or writing was the uncial script in which there was no spacing between the words and almost always without any spirits and accents. Nevertheless the script par excellence used in the Byzantine codices is the minuscule which first appeared in the 9th century as the final result of a slow evolution of writing through the centuries. It is the script which passed into typography and represents still today the writing of the Greek language.

Most of the Byzantine manuscripts that are today preserved in Greek libraries or collections are Theological in content. Texts of Classical Greek literature that were preserved thought their copying in Byzantine scriptoria but also texts of medieval scholars, historians etc are also dispersed in libraries abroad. For example there are codices containing texts on philology, philosophy, law, history, medicine, geometry mathematics and other disciplines.

Codices were often illustrated and the iconography circles that decorated them reflected the content of the text itself. Most commonly one finds portraits of the Evangelists in the act of writing, but there can also be found narrative scenes related to a specific text or even representations of the donors and commissioners of a book. In that way miniatures enliven and enhance the text. Nevertheless aesthetic considerations for the elegance and the harmony of the text are not absent. Thus in many codices except the narrative scenes there are headpieces and elaborate motives in the beginning of the various chapters of a book, simple decorative bands in the spaces between chapters and certainly initial letters often in the human or animal creatures.

The tradition of writing and decorating manuscript books was kept alive after the invention of printing in the mid 15th century, which greatly contributed to the spread of printed books and the numerical increase of book production. Their pages were decorated with prints made with various techniques such as the woodcuts, coper engravings, lithography etc.

The copying of codices was made in organized *scriptoria* which were to be found in big monastic centers. It was a painful and long lasting process and often in the end of the book we do find notes of the scribes of which the content often reflects their satisfaction for the completion of their work, or expresses an appeal to the reader to pray for the scribe and forgive his eventual mistakes.

A challenging and time consuming process is the conservation of the printed and manuscript books which survived the passage of time to arrive in our days as museum objects which we need to preserve in order to pass to the next generations as cultural witnesses and as mediums for the transmission and preservation of our collective memory.

Due to their complex structure manuscript and printed materials are especially fragile. Furthermore, the dishomogeneity of the materials that compose an object, such as the different types of paper, the parchment, the leather or the textile of a bookbinding, the inks and

pigments but also the different techniques all generate difficulties for the preservation and conservation of a given book, as each of these components requires a special treatment.

The primary enemy of a collection is the environmental conditions such as humidity, temperature, light and ultraviolet radiation and the atmospheric pollutants.

Humidity favors the growth of microorganisms and can disintegrate the organic materials. High temperature leads to the loss of various characteristics of a material, while the fluctuations of temperature and humidity can put its strength into test.

Intense light can catalyze chemical reactions which can alter colours, paper and leather, while atmospheric pollutants and mostly acidic conditions can catalyze the disintegration of the primary structural unit of paper and parchment and reduce their strength and flexibility.

Damage can also be caused by inappropriate use of objects, by their contact with damaging materials or even their infestation by rodents and insects.

The aim of every conservation work is to secure an as better and long-lasting preservation of an item with the smallest possible intervention on it.

Some of the main conservation procedures are the following:

- Dry cleaning which aims to remove superficial deposits such as dust, wax etc.
- Chemical cleaning which aims to remove with solvents substances which can be harmful to the preservation of the object, such as stains.
- Water cleaning, considered as a drastic intervention which nevertheless is occasionally necessary in order to remove the paper oxidation products.
- Infilling of missing areas in paper and parchment and the consolidation of fragile areas and tears.
- Disinfestations when necessary so that the risk for further damage by fungi, bacteria and insects is eliminated.
- Flattening in both paper and parchment material which aims to eliminate or alleviate folds,

pleats and deformations by gentle means.

- Removal of old interventions when such an act is considered necessary for preservation reasons, as occasionally these interventions have a value of their own which in some cases is worth preserving as well.
- Consolidation of pigments and inks in manuscripts books. This process is particularly difficult and time consuming and as a rule is accomplished working under the microscope.
- Conservation of the binding and when necessary rebinding, so that a book can be both functional and consistent with the milieu in which it was produced. It should be noted that every possible effort is taken in order to preserve the original binding even when this is not preserved in perfect condition. Its decorative and technical features constitute a whole with the text they protect and every measure should be taken to ensure that this whole remains unbroken.

Finally, a basic rule is the documentation of the various procedures and materials used in the conservation as well as the photographic and graphic documentation of the technical and other features of an object which become evident in the conservation process. Such data constitute the account of its conservation and can be of help in a possible further intervention in the future.

An important factor for the preservation of books and works of art on paper is to make sure that they will be kept in the proper environmental conditions as to make sure that the natural degradation processes of their material are kept to a minimum. For this reason this sort of items, either repaired or not, are kept in special drawers, folders and boxes which conform to modern museum items preservation standards. The same is true for those items which are on display in permanent or temporary exhibitions. They are properly exhibited in display cases where environmental conditions are controlled.

The number of printed and manuscript books of the museum's collections is relatively small. Mostly they consist of printed books which, with a few exceptions, can be dated in the

post-Byzantine period and they come mostly from confiscation and fewer from donations or purchases. A respectful number of printed items constitute the prints collection which were donated to the Museum from Dori Papastratos who collected, preserved and studied them. Part of this collection is now on permanent display in the Museum.

The books and paper conservation workshop opened in 1997 during the big exhibition ‘Treasures of Mount Athos’ in the Museum of Byzantine Culture, in order to receive and carry out preventive conservation work on the various codices, documents and printed books. Since then the technical infrastructures were gradually completed and the workshop was staffed with specialized conservators as to be able today to act on a consultation basis when asked by other institutions.

In this context, it collaborated with the Municipal Map Library of Kozani and the Technical Chamber of Greece, whilst an important number of documents and manuscripts of the Holy Monastery of Vlatadon were transported to the Museum of Byzantine Culture in order to be conserved and kept in the proper conditions.

The activity of the book and paper conservation workshop is not limited to the actual conservation of museum items. The conservators in collaboration with the team of the Museum’s educational programs department have occasionally commonly organized creative bookbinding and paper making workshops in the facilities of the Museum for which the participants expressed great interest, made their own notebooks and bound them according to traditional techniques. These creative workshops are addressed to adults and families alike, fulfilling in this way the goal of the educational policy of the Museum, but also contributing in strengthening family bonds through creative collaboration.

Georgia Papazotou, Archaeologist

Nikos Malakozis, Georgios Boudalis, Annetta Tsouka, paper Conservators

Museum of Byzantine Culture

Ιανουάριος
January

27

Monday | Δευτέρα

28

Tuesday | Τρίτη

29

Wednesday | Τετάρτη

30

Thursday | Πέμπτη

31

Friday | Παρασκευή

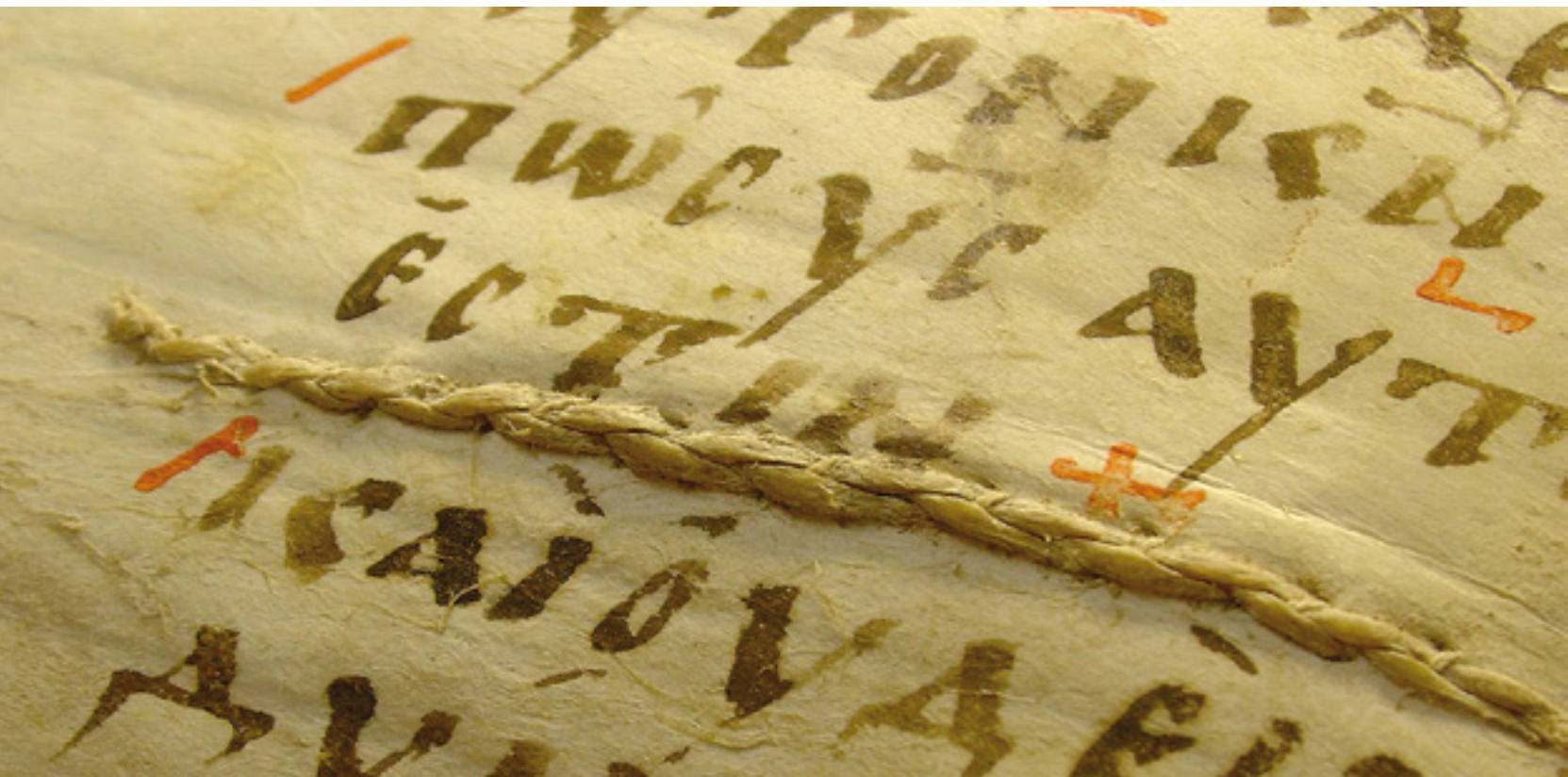
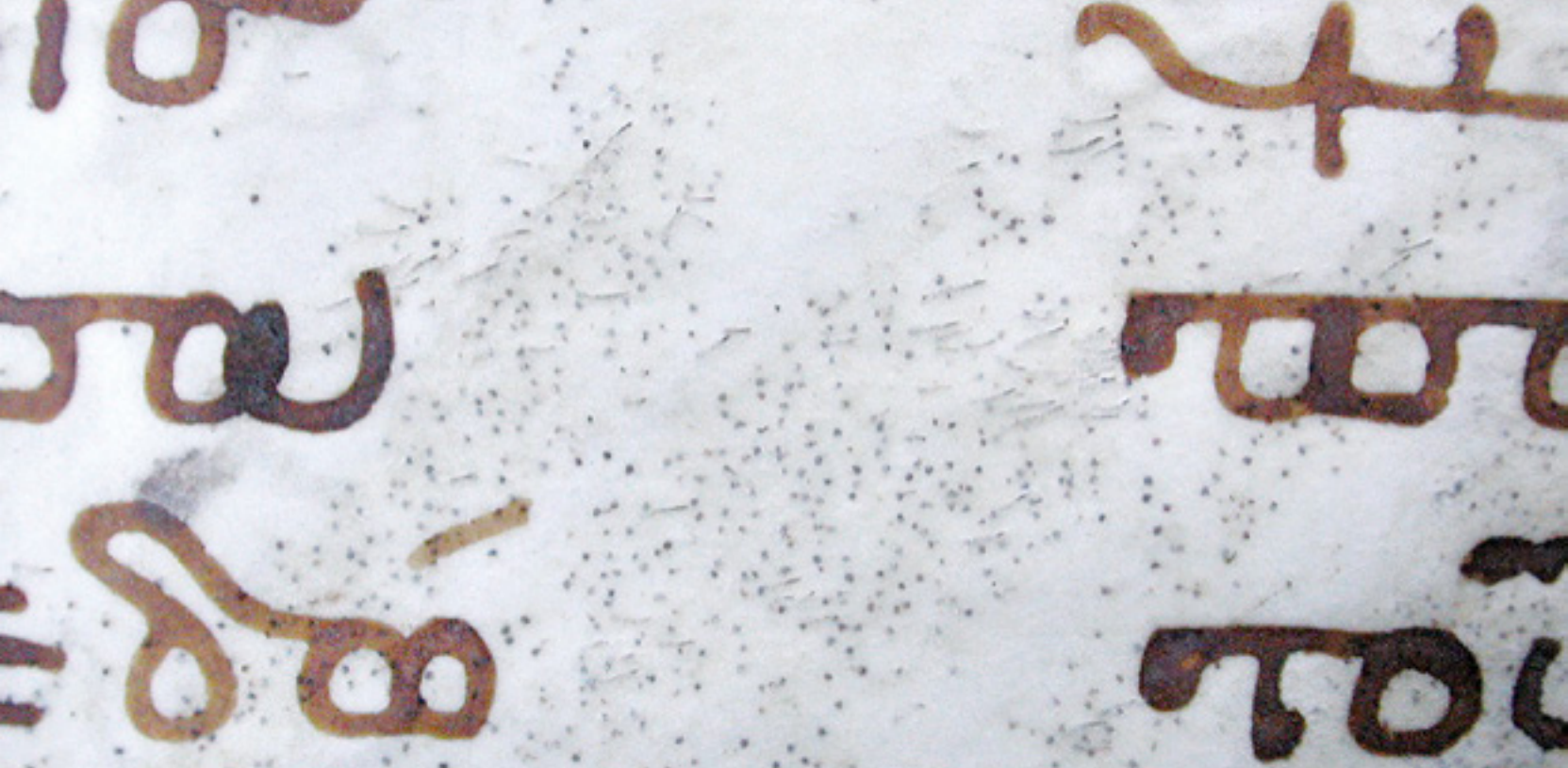
01

Saturday | Σάββατο

02

Sunday | Κυριακή

- Κώδικας 3ου - 4ου αι. και τμήμα κυλίνδρου 2ου - 1ου αι. π.Χ. από πάπυρο, σε συλλογή του Λονδίνου και στο Τορίνο αντίστοιχα.
- Papyrus codex, 3rd-4th century A.D., and a fragment from a papyrus scroll, 2nd century B.C - 1st century A.D., from collections in London and Turin respectively.

2011

ΜΗΝΑΣ 01 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 01 | MONTH 01 • WEEK 01

Ιανουάριος
January

03

Monday | Δευτέρα

04

Tuesday | Τρίτη

05

Wednesday | Τετάρτη

06

Άγια Θεοφάνεια

Thursday | Πέμπτη

07

Ιωάννου του Προδρόμου

Friday | Παρασκευή

08

Saturday | Σάββατο

09

Sunday | Κυριακή

- Περγαμνή 14ου αι. με ορατούς τους πόρους του δέρματος του ζώου και περγαμνή 9ου αι. με συρραφή του δέρματος.
- 14th century parchment with visible the hair follicles of the animal skin and 9th century parchment with sewing.

2011

ΜΗΝΑΣ 01 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 02 | MONTH 01 • WEEK 02

Ιανουάριος
January

10	Monday Δευτέρα
11	Tuesday Τρίτη
12	Wednesday Τετάρτη
13	Thursday Πέμπτη
14	Friday Παρασκευή
15	Saturday Σάββατο
16	Sunday Κυριακή

- Χάρτινος κώδικας 14ου - 15ου αι. με κάθετα ‘νερά’ από τη διαδικασία απλώματος του χαρτιού σε τελάρο.
- 14th - 15th century paper codex with vertical ‘water’ lines from the manufacturing process on a frame.

2011

ΜΗΝΑΣ 01 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 03 | MONTH 01 • WEEK 03

Ιανουάριος
January

17

Αντωνίου του Μεγάλου

Monday | Δευτέρα

18

Αθανασίου και Κυρίλλου Πατριαρχών

Tuesday | Τρίτη

19

Wednesday | Τετάρτη

20

Ευθυμίου του Μεγάλου

Thursday | Πέμπτη

21

Friday | Παρασκευή

22

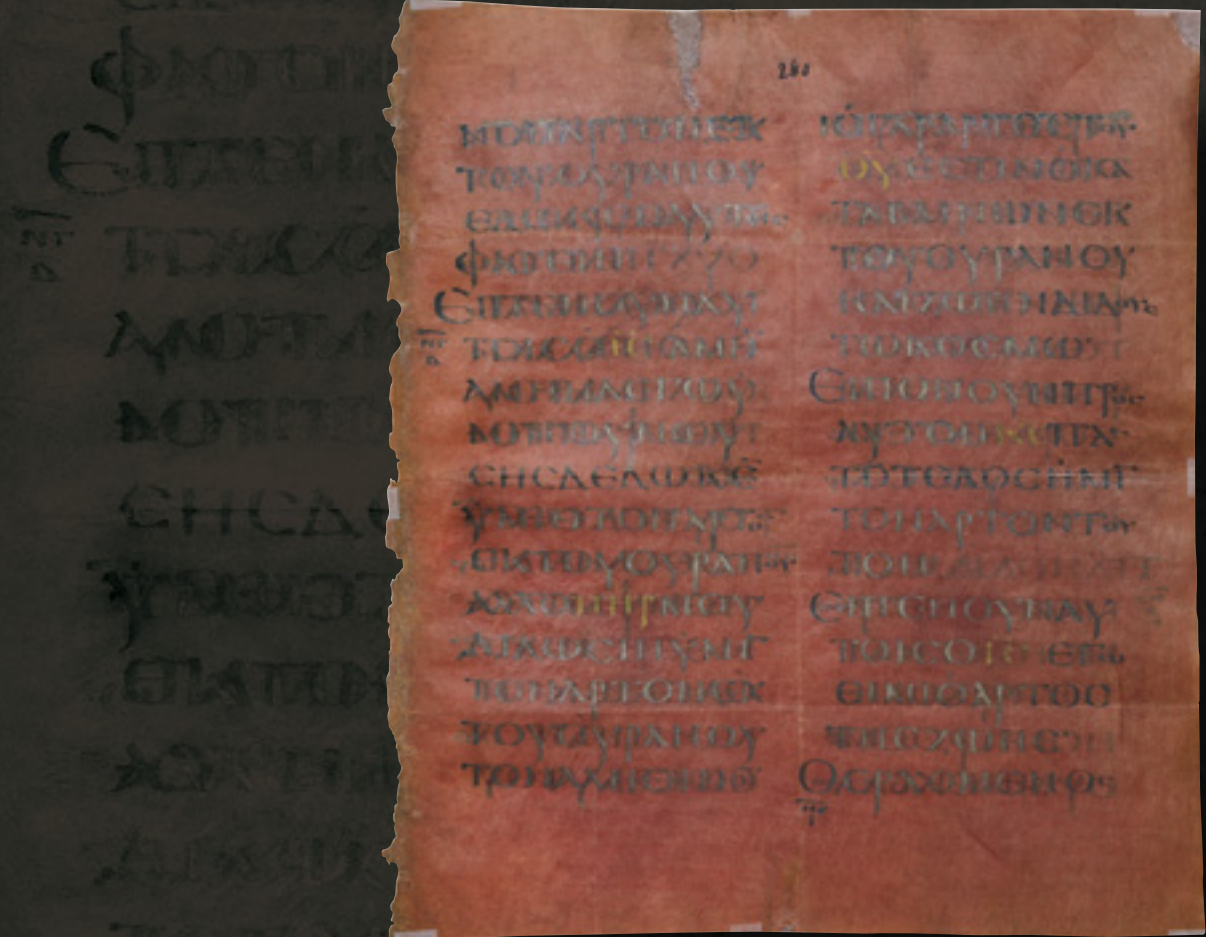
Τιμοθέου αποστόλου, Αναστασίου Πέρου

Saturday | Σάββατο

23

Sunday | Κυριακή

- Όργανα γραφής σε χειρόγραφο 11ου - 12ου αι.
- Scribe's implements on an 11th - 12th century codex.

2011

ΜΗΝΑΣ 01 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 04 | MONTH 01 • WEEK 04

Ιανουάριος
January

24

Monday | Δευτέρα

25

Tuesday | Τρίτη

Γρηγορίου Θεολόγου

26

Wednesday | Τετάρτη

27

Thursday | Πέμπτη

28

Friday | Παρασκευή

29

Saturday | Σάββατο

30

Sunday | Κυριακή

Τριών Ιεραρχών

- Μεγαλογράμματη γραφή σε φύλλο πορφυρού κώδικα του 6ου αι.
- Uncial script on a leaf from a codex purpureus of the 6th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 01 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 05 | MONTH 01 • WEEK 05

Ιανουάριος
January

31

Monday | Δευτέρα

01

Tuesday | Τρίτη

Φεβρουάριος
February

02

Wednesday | Τετάρτη

Υπαπαντή του Χριστού

03

Thursday | Πέμπτη

04

Friday | Παρασκευή

05

Saturday | Σάββατο

06

Sunday | Κυριακή

- Μεγαλογράμματα γραφή σε περγαμινό κώδικα του 9ου αι.
- Uncial script on a parchment codex of the 9th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 02 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 06 | MONTH 02 • WEEK 06

Φεβρουάριος
February

07

Monday | Δευτέρα

08

Tuesday | Τρίτη

09

Wednesday | Τετάρτη

10

Χαραλάμπους ιερομάρτυρος

Thursday | Πέμπτη

11

Friday | Παρασκευή

12

Saturday | Σάββατο

13

Sunday | Κυριακή

- Μικρογράμματα γραφή σε περγαμινό κώδικα του 11ου - 12ου αι.
- Minuscule script on a parchment codex of the 11th - 12th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 02 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 07 | MONTH 02 • WEEK 07

Φεβρουάριος
February

14

Monday | Δευτέρα

15

Tuesday | Τρίτη

16

Wednesday | Τετάρτη

17

Thursday | Πέμπτη

18

Friday | Παρασκευή

19

Saturday | Σάββατο

20

Sunday | Κυριακή

- Μικρογράμματα γραφή σε περγαμνινό κώδικα του 13ου - 14ου αι.
- Minuscule script on a parchment codex of the 13th - 14th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 02 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 08 | MONTH 02 • WEEK 08

Φεβρουάριος
February

21

Monday | Δευτέρα

22

Tuesday | Τρίτη

23

Wednesday | Τετάρτη

24

Thursday | Πέμπτη

25

Friday | Παρασκευή

26

Saturday | Σάββατο

27

Sunday | Κυριακή

- Στην αρχαιότητα το βιβλίο είχε τη μορφή κυλίνδρου, όπως το ξεδιπλωμένο ειλητάριο στο αναλόγιο του Ευαγγελιστή Λουκά. Χειρόγραφο 10ου αι., Άγιον Όρος, Μονή Σταυρονικήτα.
- In antiquity, books followed the scroll format, like the unrolled scroll on a lectern in front of the Evangelist Luke. 10th century codex from Stavronikita monastery, Mount Athos.

2011

ΜΗΝΑΣ 02 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 9 | MONTH 02 • WEEK 9

Φεβρουάριος
February

28

Monday | Δευτέρα

01

Tuesday | Τρίτη

Μάρτιος

March

Ευδοκίας οσίας

02

Wednesday | Τετάρτη

03

Thursday | Πέμπτη

04

Friday | Παρασκευή

05

Saturday | Σάββατο

06

Sunday | Κυριακή

- Κώδικες 12ου και 13ου - 14ου αι. Ο κώδικας, το βιβλίο δηλαδή με τη μορφή που το ξέρουμε έως σήμερα, επικρατεί από τον 4ο αι.
- 12th and 13th - 14th century codices. The codex, that is the book in the format we know it today, prevails from the 4th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 03 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 10 | MONTH 03 • WEEK 10

Μάρτιος
March

Καθαρά Δευτέρα

07
Monday | Δευτέρα

08
Tuesday | Τρίτη

09
Wednesday | Τετάρτη

10
Thursday | Πέμπτη

Α' Χαιρετισμοί

11
Friday | Παρασκευή

12
Saturday | Σάββατο

13
Sunday | Κυριακή

- Χειρόγραφο του 11ου - 12ου αι. με ορατή τη χάραξη των γραμμών και των περιθωρίων.
- The ruling of the text and the margins on a parchment leaf from a codex of the 11th - 12th century.

2011

ΜΗΝΑΣ 03 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 11 | MONTH 03 • WEEK 11

Μάρτιος
March

14

Monday | Δευτέρα

15

Tuesday | Τρίτη

16

Wednesday | Τετάρτη

17

Thursday | Πέμπτη

18

Friday | Παρασκευή

19

Saturday | Σάββατο

20

Sunday | Κυριακή

- Το κείμενο στα βυζαντινά χειρόγραφα ήταν συνήθως μονόστιλο ή δίστιλο. Χειρόγραφο 12ου αι., Πάτμος, Μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και χειρόγραφο 13ου - 14ου αι.
- Texts in Byzantine manuscripts were usually written on one or two columns. 12th century manuscript from Patmos, St John Theologos Monastery and a 13th - 14th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 03 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 12 | MONTH 03 • WEEK 12

Μάρτιος
March

21

Monday | Δευτέρα

22

Tuesday | Τρίτη

23

Wednesday | Τετάρτη

24

Thursday | Πέμπτη

25

Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, Γ' Χαιρετισμοί

Friday | Παρασκευή

26

Saturday | Σάββατο

27

Sunday | Κυριακή

- Αρίθμηση σε κώδικα του 9ου αι. και τεύχη κώδικα του 12ου αι. Τα τεύχη του κώδικα αριθμούνταν με γράμματα για την τήρηση της σωστής σειράς κατά το δέσιμό τους.
- Numbering in a 9th century codex and gatherings from a 12th century codex. Gatherings were numbered in letters to maintain the correct sequence during their sewing in a codex.

2011

ΜΗΝΑΣ 03 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 13 | MONTH 03 • WEEK 13

Μάρτιος
March

28

Monday | Δευτέρα

29

Tuesday | Τρίτη

30

Wednesday | Τετάρτη

31

Thursday | Πέμπτη

Απρίλιος

April

Δ' Χαιρετισμοί

01

Friday | Παρασκευή

02

Saturday | Σάββατο

03

Sunday | Κυριακή

- Ξύλινη πινακίδα στάχωσης σε μουσικό χειρόγραφο του 14ου - 15ου αι.
- A wooden bookbinding board on a 14th - 15th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 04 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 14 | MONTH 04 • WEEK 14

Απρίλιος
April

04

Monday | Δευτέρα

05

Tuesday | Τρίτη

06

Wednesday | Τετάρτη

07

Thursday | Πέμπτη

08

Friday | Παρασκευή

09

Saturday | Σάββατο

10

Sunday | Κυριακή

- Δερμάτινη στάχωση σε χειρόγραφο του 17ου αι.
- Leather bookbinding of a 17th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 04 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 15 | MONTH 04 • WEEK 15

Απρίλιος
April

11

Monday | Δευτέρα

12

Tuesday | Τρίτη

13

Wednesday | Τετάρτη

14

Thursday | Πέμπτη

15

Friday | Παρασκευή

16

Του Λαζάρου

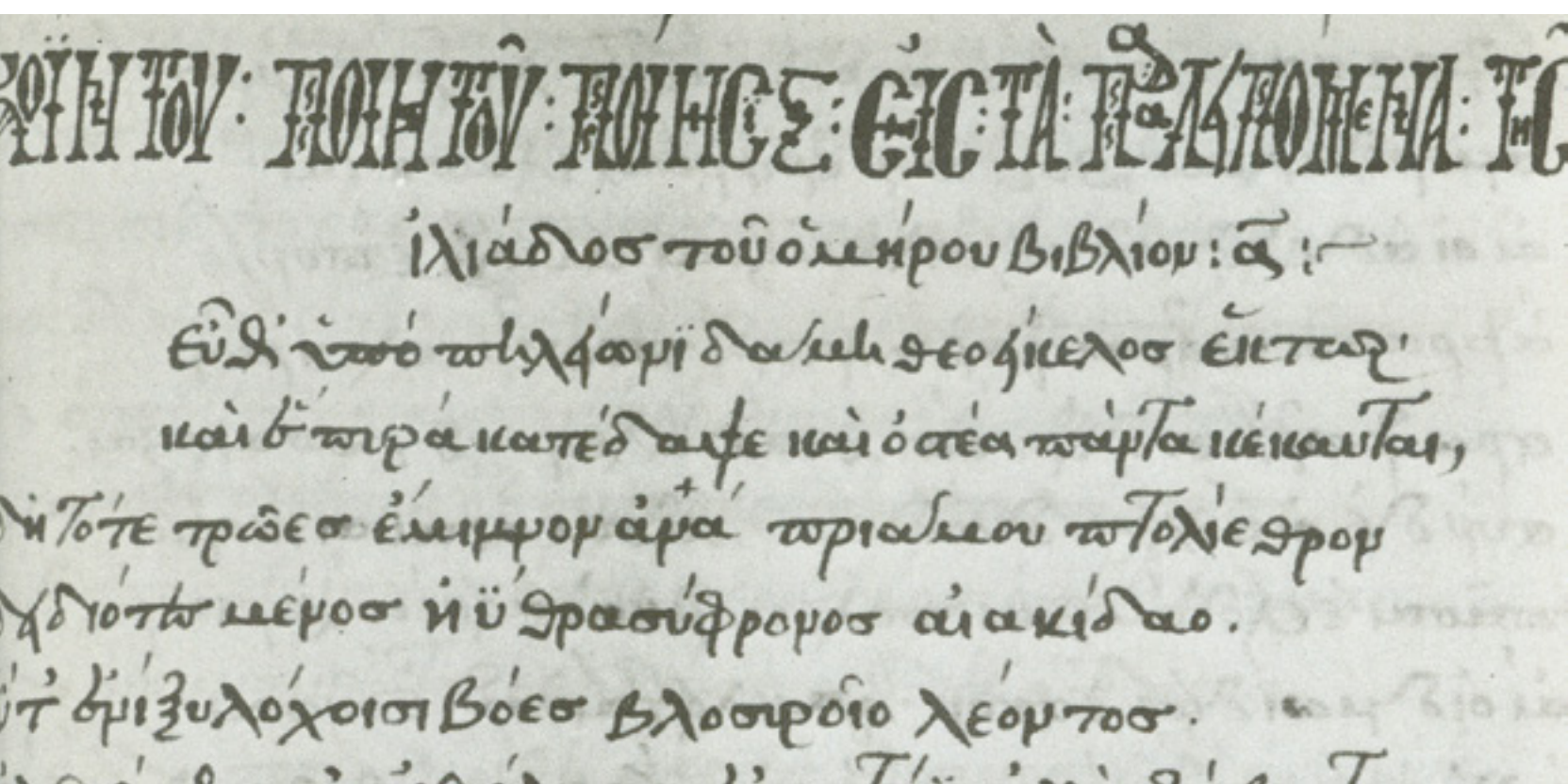
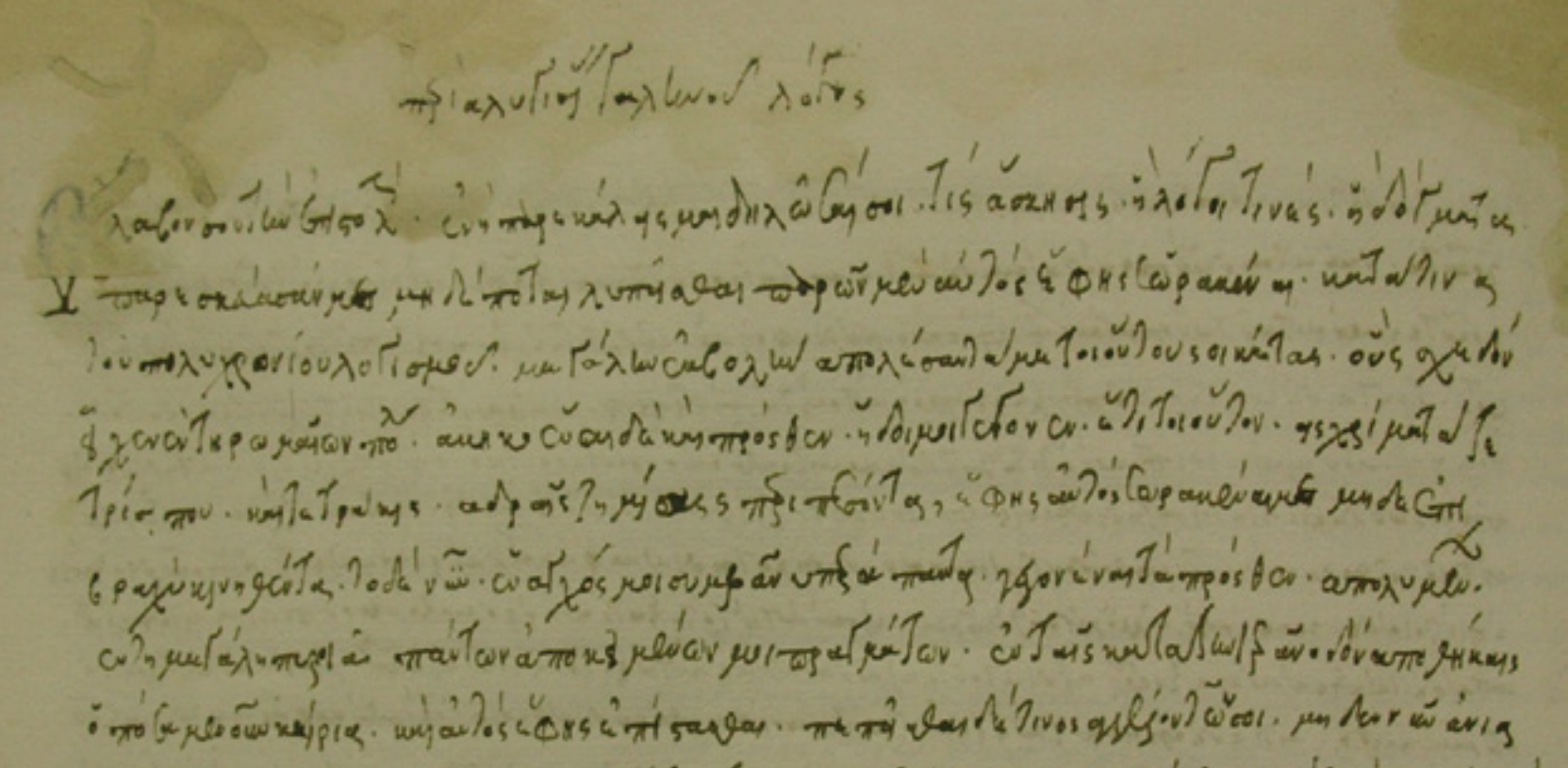
Saturday | Σάββατο

17

Των Βαΐων

Sunday | Κυριακή

- Στάχωση Ευαγγελίου του 19ου αι. διακοσμημένη με μεταλλικά στοιχεία.
- The binding of a 19th century Gospel book decorated with metal fittings.

2011

ΜΗΝΑΣ 04 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 16 | MONTH 04 • WEEK 16

Απρίλιος
April

18	Monday Δευτέρα
19	Tuesday Τρίτη
20	Wednesday Τετάρτη
21	Thursday Πέμπτη
22	Friday Παρασκευή
23	Saturday Σάββατο
24	Sunday Κυριακή

- Χειρόγραφα του 15ου αι. με κοσμικό περιεχόμενο. Πραγματεία του ιατρού Γαληνού (129 - 199 μ.Χ.) και Όμηρος.
- 15th century literary manuscripts. A treatise by the doctor Galen (129 - 199 A.D.) and Homer.

2011

ΜΗΝΑΣ 04 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 17 | MONTH 04 • WEEK 17

Γεωργίου Τροπαιοφόρου

Ζωοδόχου Πηγής

Του Θωμά, Εργατική Πρωτομαγιά

Μάιος May

- Χειρόγραφο με ιστορικό περιεχόμενο. Σύνοψις Ιστοριών του Ιωάννη Σκυλίτζη, 13ος αι., Μαδρίτη.
- A manuscript with historical text. Sinopsis Istorion by Ioannis Skilitzis, 13th century, Madrid.

Απρίλιος April

25

Monday | Δευτέρα

26

Tuesday | Τρίτη

27

Wednesday | Τετάρτη

28

Thursday | Πέμπτη

29

Friday | Παρασκευή

30

Saturday | Σάββατο

01

Sunday | Κυριακή

2011

ΜΗΝΑΣ 05 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 18 | MONTH 05 • WEEK 18

Μάιος
May

02

Monday | Δευτέρα

03

Tuesday | Τρίτη

04

Wednesday | Τετάρτη

05

Thursday | Πέμπτη

06

Friday | Παρασκευή

07

Saturday | Σάββατο

08

Sunday | Κυριακή

Μυροφόρων, Ιωάννου του Θεολόγου

- Ολοσέλιδη μικρογραφία του Ευαγγελιστή Ματθαίου σε χειρόγραφο του 11ου - 12ου αι.
- A full-page miniature of the Evangelist Matthew in an 11th - 12th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 05 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 19 | MONTH 05 • WEEK 19

Μάιος
May

09

Monday | Δευτέρα

10

Tuesday | Τρίτη

11

Κυρίλλου και Μεθοδίου

Wednesday | Τετάρτη

12

Thursday | Πέμπτη

13

Friday | Παρασκευή

14

Saturday | Σάββατο

15

Παραλύτου

Sunday | Κυριακή

- Σκηνές από το μυθιστόρημα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Χειρόγραφο 14ου αι. στο Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας.
- Scenes from the Alexander Romance. 14th century manuscript in the Hellenic Institute of Venice.

2011

ΜΗΝΑΣ 05 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 20 | MONTH 05 • WEEK 20

Μάιος
May

16

Monday | Δευτέρα

17

Tuesday | Τρίτη

18

Μεσοπεντηκοστής

Wednesday | Τετάρτη

19

Thursday | Πέμπτη

20

Friday | Παρασκευή

21

Κωνσταντίνου και Ελένης ισαποστόλων

Saturday | Σάββατο

22

Σμαρτείδος

Sunday | Κυριακή

- Βουκολικές σκηνές. Χειρόγραφο 11ου αι., Σινά, Μονή Αγίας Αικατερίνης.
- Bucolic scenes from an 11th century manuscript. St Catherine's Monastery, Sinai.

2011

ΜΗΝΑΣ 05 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 21 | MONTH 05 • WEEK 21

Μάιος May

23

Monday | Δευτέρα

24

Tuesday | Τρίτη

25

Wednesday | Τετάρτη

26

Thursday | Πέμπτη

27

Friday | Παρασκευή

28

Saturday | Σάββατο

29

Sunday | Κυριακή

Τυφλού

- Φυτά με θεραπευτικές ιδιότητες σε ιατρικό χειρόγραφο του 11ου - 12ου αι. Άγιον Όρος, Μονή Μεγίστης Λαύρας.
- Medicinal plants in a medical text of the 11th - 12th century. Mount Athos, Megisti Lavra Monastery.

2011

ΜΗΝΑΣ 05 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 22 | MONTH 05 • WEEK 22

Μάιος
May

30

Monday | Δευτέρα

31

Tuesday | Τρίτη

01

Wednesday | Τετάρτη

02

Thursday | Πέμπτη

03

Friday | Παρασκευή

04

Saturday | Σάββατο

05

Sunday | Κυριακή

- Πρωτογράμματα σε χειρόγραφο του 11ου - 12ου αι.
- Initial letters from an 11th - 12th century manuscript.

06	Monday Δευτέρα
07	Tuesday Τρίτη
08	Wednesday Τετάρτη
09	Thursday Πέμπτη
10	Friday Παρασκευή
11	Saturday Σάββατο
12	Sunday Κυριακή
Πεντηκοστής	

- Επίτιτλο με τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό να ελεεί τους πτωχούς. Χειρόγραφο 12ου αι., Σινά, Μονή Αγίας Αικατερίνης.
- Headpiece representing Gregory Nanzianzenus giving charity to the poor. 12th century manuscript, St. Catherine's Monastery, Sinai.

2011

ΜΗΝΑΣ 06 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 24 | MONTH 06 • WEEK 24

Ιούνιος
June

Αγίου Πνεύματος

Monday | Δευτέρα

14
Tuesday | Τρίτη

15
Wednesday | Τετάρτη

16
Thursday | Πέμπτη

17
Friday | Παρασκευή

18
Saturday | Σάββατο

19
Sunday | Κυριακή

- Διακοσμητικές ταινίες σε χειρόγραφο του 12ου αι.
- Decorative bands in a 12th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 06 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 25 | MONTH 06 • WEEK 25

Ιούνιος
June

20

Monday | Δευτέρα

21

Tuesday | Τρίτη

22

Wednesday | Τετάρτη

23

Thursday | Πέμπτη

24

Friday | Παρασκευή

25

Saturday | Σάββατο

26

Sunday | Κυριακή

- Διακόσμηση χειρογράφου του 17ου αι.
- Decoration of a 17th century manuscript.

	04	Monday Δευτέρα
	05	Tuesday Τρίτη
	06	Wednesday Τετάρτη
Κυριακὴς μεγαλομάρτυρος	07	Thursday Πέμπτη
	08	Friday Παρασκευή
	09	Saturday Σάββατο
	10	Sunday Κυριακή

- Τυπογραφικό σήμα του εκδοτικού οίκου των Γλικήδων.
- Publishing logo of the Glikis publishing house.

2011

ΜΗΝΑΣ 07 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 28 | MONTH 07 • WEEK 28

Ιούλιος
July

11

Monday | Δευτέρα

12

Tuesday | Τρίτη

13

Wednesday | Τετάρτη

14

Thursday | Πέμπτη

15

Friday | Παρασκευή

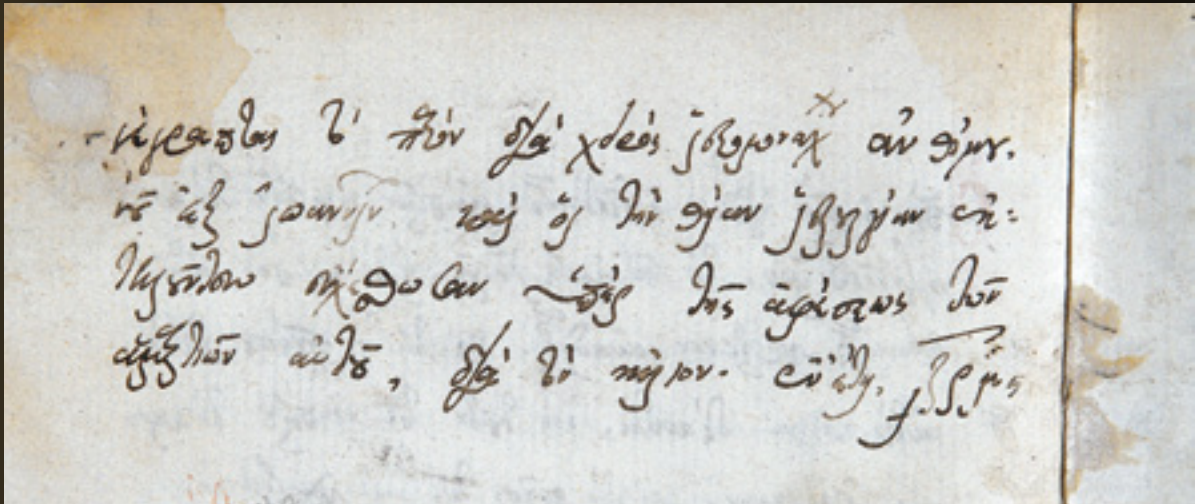
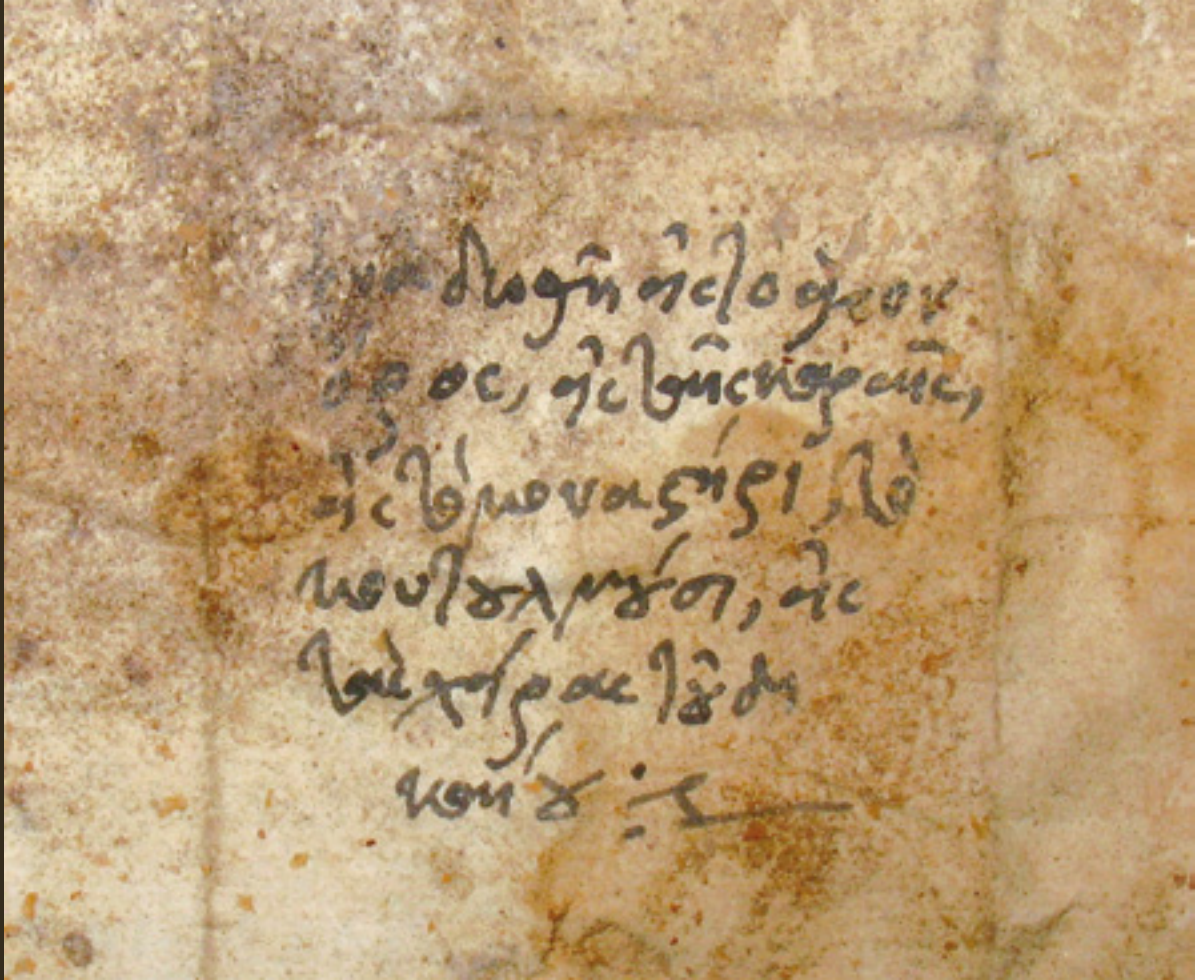
16

Saturday | Σάββατο

17

Sunday | Κυριακή

- Ολοσέλιδη μικρογραφία του Ευαγγελιστή Λουκά την ώρα που συγγράφει. Χειρόγραφο 11ου - 12ου αι.
- Full page miniature representing the Evangelist Luke writing. 11th - 12th century manuscript.

2011

ΜΗΝΑΣ 07 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 29 | MONTH 07 • WEEK 29

Ιούλιος
July

18

Monday | Δευτέρα

19

Tuesday | Τρίτη

20

Ηλιού του προφήτου

Wednesday | Τετάρτη

21

Thursday | Πέμπτη

22

Μαρίας της Μαγδαληνής

Friday | Παρασκευή

23

Saturday | Σάββατο

24

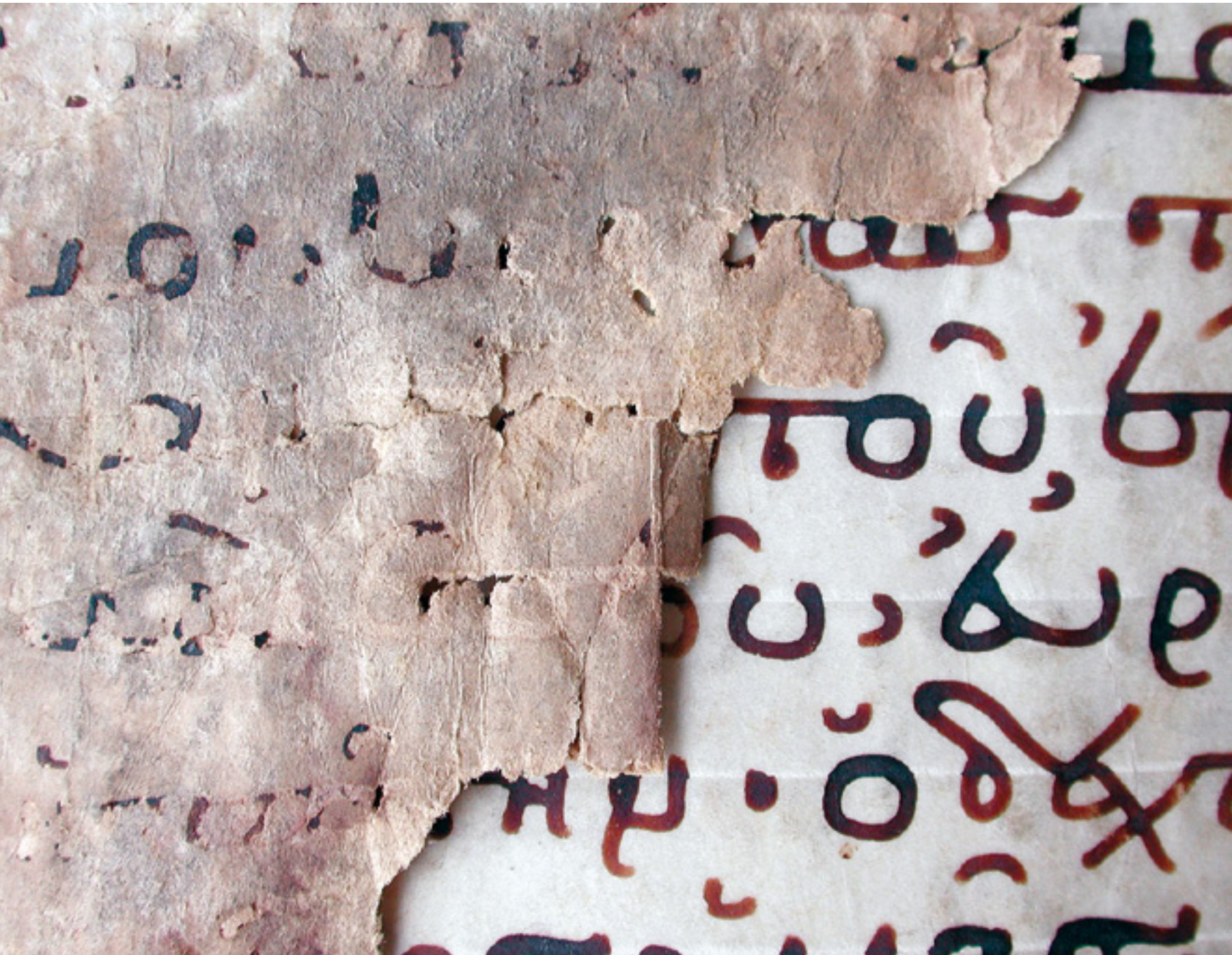
Sunday | Κυριακή

- Βιβλιογραφικά σημειώματα σε χειρόγραφα του 17ου αι.
- Scribe's notes in 17th century manuscripts.

25	Monday Δευτέρα
26	Tuesday Τρίτη
27	Wednesday Τετάρτη
28	Thursday Πέμπτη
29	Friday Παρασκευή
30	Saturday Σάββατο
31	Sunday Κυριακή

- Απώλεια περγαμνής από τρωκτικά
- Losses on a parchment codex due to rodents.

2011

ΜΗΝΑΣ 08 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 31 | MONTH 08 • WEEK 31

Αύγουστος
August

01

Monday | Δευτέρα

02

Tuesday | Τρίτη

03

Wednesday | Τετάρτη

04

Thursday | Πέμπτη

05

Friday | Παρασκευή

06

Saturday | Σάββατο

07

Sunday | Κυριακή

- Κατεστραμμένη περγαμνή από την επίδραση της υγρασίας και την ανάπτυξη μυκήτων.
- Decayed parchment due to high humidity and mold growth.

2011

ΜΗΝΑΣ 08 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 32 | MONTH 08 • WEEK 32

Αύγουστος
August

08

Monday | Δευτέρα

09

Tuesday | Τρίτη

10

Wednesday | Τετάρτη

11

Thursday | Πέμπτη

12

Friday | Παρασκευή

13

Saturday | Σάββατο

14

Sunday | Κυριακή

- Οθωμανικό έγγραφο του 1513 πριν και μετά τη συντήρησή του.
- An Ottoman document dated in 1513, before and after conservation.

2011

ΜΗΝΑΣ 08 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 33 | MONTH 08 • WEEK 33

Αύγουστος
August

15

Κοίμησις της Θεοτόκου

Monday | Δευτέρα

16

Tuesday | Τρίτη

17

Wednesday | Τετάρτη

18

Thursday | Πέμπτη

19

Friday | Παρασκευή

20

Saturday | Σάββατο

21

Sunday | Κυριακή

- Τοπική διάβρωση της περγαμνής λόγω της αυξημένης οξύτητας της πράσινης χρωστικής.
- Local corrosion of the parchment due to high acidity of the green pigment.

2011

ΜΗΝΑΣ 08 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 34 | MONTH 08 • WEEK 34

Αύγουστος
August

22

Monday | Δευτέρα

23

Tuesday | Τρίτη

24

Wednesday | Τετάρτη

25

Thursday | Πέμπτη

26

Friday | Παρασκευή

27

Saturday | Σάββατο

28

Sunday | Κυριακή

- Τοπικό σχίσμο του χαρτιού που οφείλεται σε ανθρώπινη αβλεψία.
- Local tear of paper due to human inconsiderateness.

2011

ΜΗΝΑΣ 08 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 35 | MONTH 08 • WEEK 35

Αύγουστος
August

29

Αποτομή κεφαλής Ιωάννου Προδρόμου

Monday | Δευτέρα

30

Αλεξάνδρου

Tuesday | Τρίτη

31

Wednesday | Τετάρτη

Σεπτέμβριος
September

Αρχή της Ινδίκτου

01

Thursday | Πέμπτη

02

Friday | Παρασκευή

03

Saturday | Σάββατο

04

Sunday | Κυριακή

- Καταστροφή περγαμνών φύλλων από φωτιά.
- Destruction of parchment leaves due to fire.

2011

ΜΗΝΑΣ 09 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 36 | MONTH 09 • WEEK 36

Σεπτέμβριος
September

05

Monday | Δευτέρα

06

Tuesday | Τρίτη

07

Wednesday | Τετάρτη

08

Thursday | Πέμπτη

Γενέσιον Υπεραγίας Θεοτόκου

09

Friday | Παρασκευή

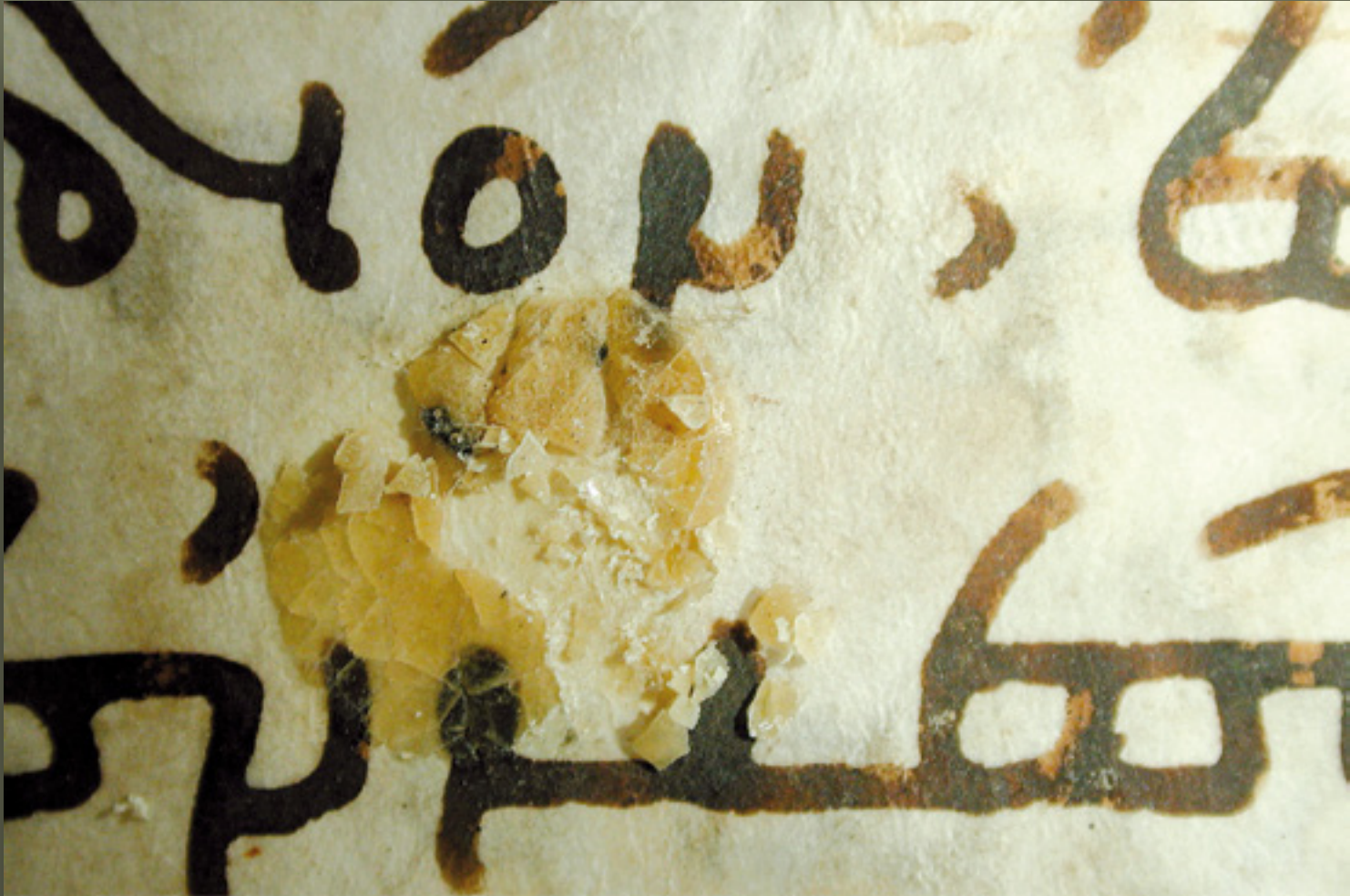
10

Saturday | Σάββατο

11

Sunday | Κυριακή

- Στεγνός καθαρισμός χαρακτικού με πινέλο και τριμμένη γόμα.
- Dry cleaning of a print with a brush and ground eraser.

2011

ΜΗΝΑΣ 09 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 37 | MONTH 09 • WEEK 37

Σεπτέμβριος
September

12

Monday | Δευτέρα

13

Tuesday | Τρίτη

14

Υψωση Τιμίου Σταυρού

Wednesday | Τετάρτη

15

Thursday | Πέμπτη

16

Ευφημίας μεγαλομάρτυρος

Friday | Παρασκευή

17

Σοφίας, Πιστεως, Αγάπης, Ελπίδος

Saturday | Σάββατο

18

Sunday | Κυριακή

- Σταγόνα κεριού κατά τη διαδικασία αφαίρεσής της.
- A wax drop on a text during its removal.

2011

ΜΗΝΑΣ 09 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 38 | MONTH 09 • WEEK 38

Σεπτέμβριος
September

19

Monday | Δευτέρα

20

Tuesday | Τρίτη

21

Wednesday | Τετάρτη

22

Thursday | Πέμπτη

23

Friday | Παρασκευή

24

Saturday | Σάββατο

25

Sunday | Κυριακή

- Αντικατάσταση παλαιότερης επέμβασης συμπλήρωσης με νέα.
- An old repair replaced with a new one.

2011

ΜΗΝΑΣ 09 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 39 | MONTH 09 • WEEK 39

Σεπτέμβριος
September

26

Monday | Δευτέρα

27

Tuesday | Τρίτη

28

Wednesday | Τετάρτη

29

Thursday | Πέμπτη

30

Friday | Παρασκευή

Οκτώβριος
October

01

Saturday | Σάββατο

02

Sunday | Κυριακή

- Ύγρανση σε κλειστό θάλαμο με τη χρήση ψυχρών υδρατμών.
- Humidification in a closed chamber using cold vapor.

2011

ΜΗΝΑΣ 10 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 40 | MONTH 10 • WEEK 40

Οκτώβριος
October

03

Monday | Δευτέρα

04

Tuesday | Τρίτη

05

Wednesday | Τετάρτη

06

Thursday | Πέμπτη

07

Friday | Παρασκευή

08

Saturday | Σάββατο

09

Sunday | Κυριακή

- Αφαίρεση κηλίδων υγρασίας (πριν και μετά).
- Removal of water stains (before and after).

2011

ΜΗΝΑΣ 10 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 41 | MONTH 10 • WEEK 41

Οκτώβριος
October

10

Monday | Δευτέρα

11

Tuesday | Τρίτη

12

Wednesday | Τετάρτη

13

Thursday | Πέμπτη

14

Friday | Παρασκευή

15

Saturday | Σάββατο

16

Sunday | Κυριακή

- Επάνω: Παραμόρφωση της περγαμνής από υγρασία
- Κάτω: Η περγαμνή μετά τη συντήρησή της.
- Top: Parchment cockling due to humidity.
- Bottom: The parchment after conservation.

2011

ΜΗΝΑΣ 10 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 42 | MONTH 10 • WEEK 42

Οκτώβριος
October

17

Monday | Δευτέρα

18

Tuesday | Τρίτη

19

Wednesday | Τετάρτη

20

Thursday | Πέμπτη

21

Friday | Παρασκευή

22

Saturday | Σάββατο

23

Sunday | Κυριακή

- Αποκατάσταση και συμπλήρωση της απώλειας της περγαμνής με ιαπωνικά χαρτιά.
- Conservation and repair of a loss in a parchment leaf with Japanese papers.

2011

ΜΗΝΑΣ 10 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 43 | MONTH 10 • WEEK 43

Οκτώβριος
October

24

Monday | Δευτέρα

25

Tuesday | Τρίτη

26

Δημητρίου μεγαλομάρτυρος του μυροβλήτου

Wednesday | Τετάρτη

27

Νέστορος μάρτυρος

Thursday | Πέμπτη

28

Εθνική εορτή

Friday | Παρασκευή

29

Saturday | Σάββατο

30

Sunday | Κυριακή

- Δερματόδετος κώδικας πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη συντήρηση.
- A leather-bound codex before, during and after conservation.

2011

ΜΗΝΑΣ 10 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 44 | MONTH 10 • WEEK 44

Οκτώβριος
October

31

Monday | Δευτέρα

Νοέμβριος
November

Κοσμά και Δαμιανού των αναργύρων

01

Tuesday | Τρίτη

02

Wednesday | Τετάρτη

03

Thursday | Πέμπτη

04

Friday | Παρασκευή

05

Saturday | Σάββατο

06

Sunday | Κυριακή

- Λεπτομέρεια συρραφής των τευχών του κώδικα για τη νέα στάχωσή του με τη βυζαντινή τεχνική.
- A detail of sewing the gatherings of a codex during the process of its rebinding with the traditional Byzantine technique.

2011

ΜΗΝΑΣ 11 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 45 | MONTH 11 • WEEK 45

Νοέμβριος
November

07

Monday | Δευτέρα

08

Tuesday | Τρίτη

Σύναξη Ταξιάρχων Μιχαήλ και Γαβριήλ

09

Wednesday | Τετάρτη

10

Thursday | Πέμπτη

11

Friday | Παρασκευή

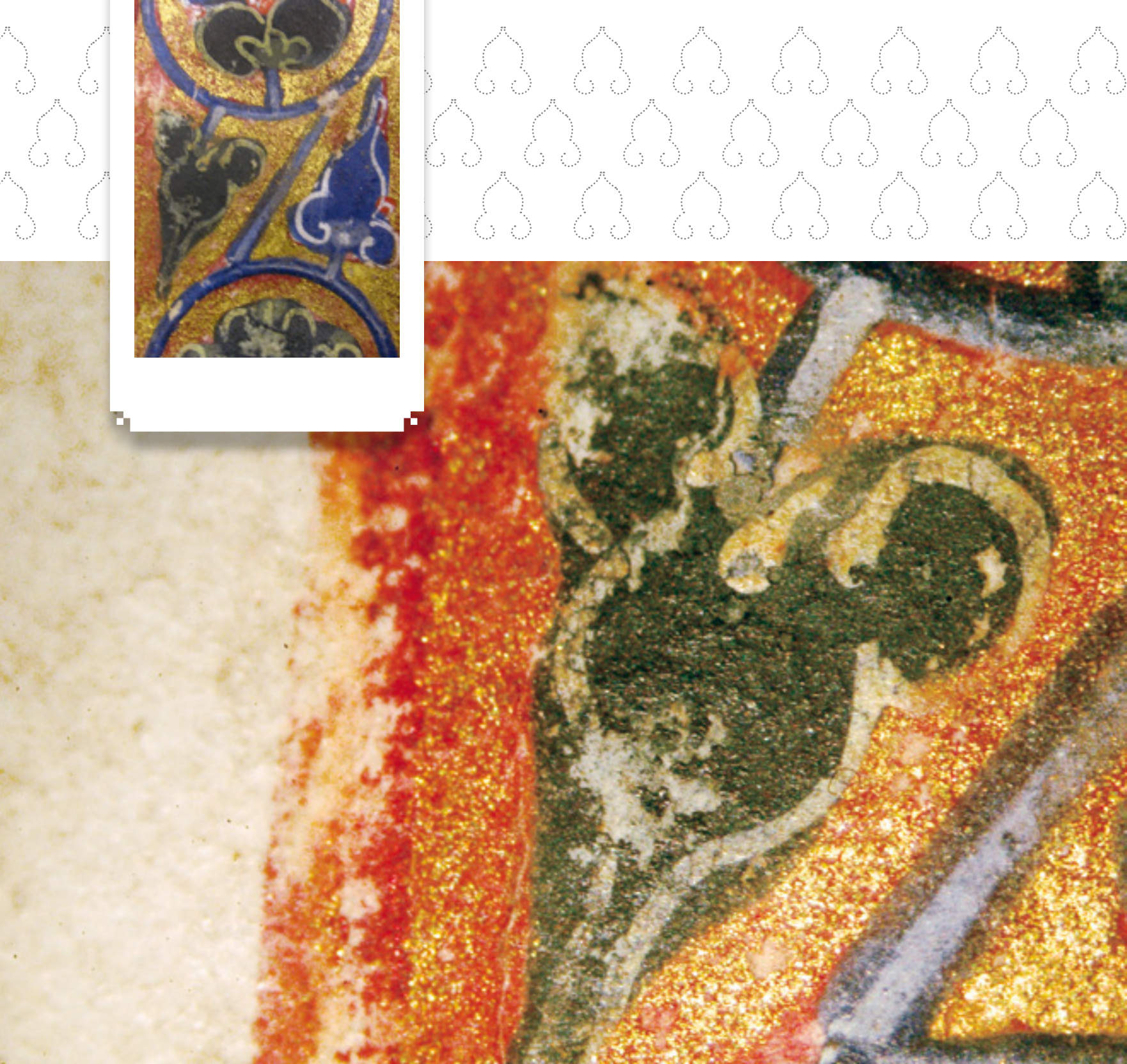
12

Saturday | Σάββατο

13

Sunday | Κυριακή

- Διαδοχικές φάσεις της συμπλήρωσης των φύλλων ενός κώδικα με ιαπωνικό χαρτί.
- Three consecutive stages of repairing the codex leaves with Japanese papers.

2011

ΜΗΝΑΣ 11 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 46 | MONTH 11 • WEEK 46

Νοέμβριος
November

14

Monday | Δευτέρα

15

Tuesday | Τρίτη

16

Wednesday | Τετάρτη

17

Thursday | Πέμπτη

18

Friday | Παρασκευή

19

Saturday | Σάββατο

20

Sunday | Κυριακή

- Φωτογραφική τεκμηρίωση με τη χρήση μικροσκοπίου.
- Photographic documentation using a microscope.

2011

ΜΗΝΑΣ 11 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 47 | MONTH 11 • WEEK 47

Νοέμβριος
November

21	Monday Δευτέρα
22	Tuesday Τρίτη
23	Wednesday Τετάρτη
24	Thursday Πέμπτη
25	Friday Παρασκευή
26	Saturday Σάββατο
27	Sunday Κυριακή

- Φύλαξη των κωδίκων και των εγγράφων σε ειδικές κατασκευές.
- Books and documents are preserved in special containers.

2011

ΜΗΝΑΣ 11 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 48 | MONTH 11 • WEEK 48

Νοέμβριος
November

28

Monday | Δευτέρα

29

Tuesday | Τρίτη

30

Ανδρέου του Πρωτοκλήτου

Wednesday | Τετάρτη

Δεκέμβριος
December

01

Thursday | Πέμπτη

02

Friday | Παρασκευή

03

Saturday | Σάββατο

04

Βαρβάρας μεγαλομάρτυρος

Sunday | Κυριακή

- Κώδικες στη μόνιμη έκθεση του Μουσείου και χαρακτηριστικά της συλλογής του σε περιοδική έκθεση στην Ύδρα.
- Two codices on permanent display at the Museum and some prints of its collections in a temporary exhibition in Hydra.

2011

ΜΗΝΑΣ 12 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 49 | MONTH 12 • WEEK 49

Δεκέμβριος
December

05

Σάββα του ηγιασμένου

Monday | Δευτέρα

06

Νικολάου Μύρων του θαυματουργού

Tuesday | Τρίτη

07

Wednesday | Τετάρτη

08

Thursday | Πέμπτη

09

Σύλληψης αγίας Άννης

Friday | Παρασκευή

10

Saturday | Σάββατο

11

Sunday | Κυριακή

- Το εργαστήριο συντήρησης χαρτιού του Μουσείου.
- The book and paper conservation workshop.

2011

ΜΗΝΑΣ 12 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 50 | MONTH 12 • WEEK 50

Δεκέμβριος
December

12

Σπυρίδωνος Τριφυθούντος του θαυματουργού

Monday | Δευτέρα

13

Tuesday | Τρίτη

14

Wednesday | Τετάρτη

15

Thursday | Πέμπτη

16

Friday | Παρασκευή

17

Saturday | Σάββατο

18

Sunday | Κυριακή

- Χαρακτικό με γενική άποψη του Αγίου Όρους, 1767.
- A print, dated in 1767, representing a general view of Mount Athos.

2011

ΜΗΝΑΣ 12 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 51 | MONTH 12 • WEEK 51

Δεκέμβριος
December

19

Monday | Δευτέρα

20

Tuesday | Τρίτη

21

Wednesday | Τετάρτη

22

Αναστασις φαρμακολυτρίας

Thursday | Πέμπτη

23

Friday | Παρασκευή

24

Saturday | Σάββατο

25

Γέννηση του Χριστού

Sunday | Κυριακή

- Σπάνιο αντίτυπο παγκόσμιου χάρτη του 1801 της Δημοτικής Χαρτοθήκης Κοζάνης πριν και μετά τη συντήρηση.
- A rare copy of a world map printed in 1801 from the Kozani Municipal Map Library, before and after conservation.

2011

ΜΗΝΑΣ 12 • ΕΒΔΟΜΑΔΑ 52 | MONTH 12 • WEEK 52

Δεκέμβριος
December

26

Monday | Δευτέρα

27

Στεφάνου πρωτομάρτυρος

Tuesday | Τρίτη

28

Wednesday | Τετάρτη

29

Thursday | Πέμπτη

30

Friday | Παρασκευή

31

Saturday | Σάββατο

Ιανουάριος 2012
January

Πρωτοχρονιά, Βασιλείου του Μεγάλου

01

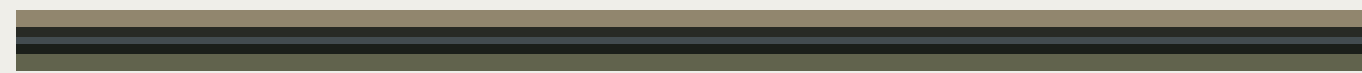
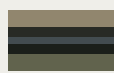
Sunday | Κυριακή

- Δημιουργικό εργαστήριο βιβλιοδεσίας που οργάνωσαν το τμήμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων και το εργαστήριο συντήρησης χαρτιού του Μουσείου.
- A snapshot from the creative workshop on bookbinding, which was organized in the Museum of Byzantine Culture.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
NOTES

140141

Το λεύκωμα - ημερολόγιο «2011 - Η αθέατη πλευρά του Μουσείου: χειρόγραφα, έντυπα και η συντήρησή τους» που εκδόθηκε από το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και τυπώθηκε σε 1000 αντίτυπα το Νοέμβριο του 2010 εντάσσεται στο πλαίσιο των σκοπών του Σωματείου να ενισχύει ηθικά και υλικά το Μουσείο και να βοηθά στη λειτουργία του και στον εμπλουτισμό των συλλογών του.

Διοικητικό Συμβούλιο

Νίκος Νικονάνος, Πρόεδρος
Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, Αντιπρόεδρος
Τούλα Γκουράσα-Γεωργιάδου, Αντιπρόεδρος
Γεώργιος Ι. Γεωργιάδης, Γ. Γραμματέας
Μαгдаλνη Μανούδη, Ταμίας
Ελίza Αλεξανδρίδου, Μέλος
Αρετή Μπρούσαλη-Γαρέφη
Υπατία Διονυσιάδου, Μέλος
Ελένη Λαζαρίδου-Χατζηγεωργίου
Μιχάλης Ρόκκος
Ευστρατία Στενομερίδου-Τσίρλη

Κείμενα - Επιμέλεια ύλης

Γεωργία Παπαζώτου, Νίκος Μαλακόζης, Γιώργος Μπουδαλής, Αννέτα Τσούκα

Επιμέλεια έκδοσης

Γεωργία Παπαζώτου

Ιδέα για το Ημερολόγιο

Ιωάννης Ο. Κανονίδης

Φωτογραφίες

Αρχείο ΜΒΠ. Γ. Γαλάβαρης, Ελληνική Τέχνη, Ζωγραφική Βυζαντινών χειρογράφων, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995. Elpidio Mioni, Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1979. Ιωάννου Σκυλίτζη Σύνοψις Ιστοριών (πανομοιότυπο)

Αγγλική μετάφραση

Γιώργος Μπουδαλής, Ρένα Βεροπουλίδου

Σχεδιασμός

dolphins // communication design - www.dolphinsonline.gr

Παραγωγή

Σκορδόπουλος

1000 copies of the desk-diary “2011 - The backstage of the Museum: manuscript books, printed material and their conservation” were printed by the Association of Friends of the Museum of Byzantine Culture in November 2010, as part of the Association's mission to provide moral and practical support to the Museum, to assist in its running, and to help augment its collections.

Executive Committee
Nikos Nikonanos, Chair
Katia Loverdou-Tsigarida, Vice-chair
Toula Gourasa-Georgiadou, Vice-chair
Georgios I. Georgiadis, General Secretary
Magdalini Manoudi, Treasurer
Eliza Alexandridou
Areti Broussali-Garefi
Ipatia Dionysiadou
Eleni Lazaridou-Hatzigeorgiou
Mihalis Rokkos
Efstratia Stenomeridou-Tsirli

Devised and written by
Georgia Papazotou, Nikos Malakozis, Georgios Boudalis, Anneta Tsouka
Edited by
Georgia Papazotou
Concept
Ioannis O. Kanonidis
Photography
Museum of Byzantine Culture Archive. Γ. Γαλάβαρης, Ελληνική Τέχνη, Ζωγραφική Βυζαντινών χειρογράφων, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995. Elpidio Mioni, Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1979. Ιωάννου Σκυλίτζη Σύνοψις Ιστοριών (facsimile)
English translation
Georgios Boudalis, Rena Veropoulidou
Layout
dolphins // communication design - www.dolphinsonline.gr
Production/Printed by
Skordopoulos

